

PAPER DETAILS

TITLE: Mutluluk ve Belirleyicileri: Türkiye için Bir Analiz

AUTHORS: Basak SEZGIN KIROGLU,Kemal YILDIRIM

PAGES: 50-70

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2540350>

JOEEP

Journal Homepage: <http://dergipark.org.tr/joeep>

Araştırma Makalesi • Research Article

Mutluluk ve Belirleyicileri: Türkiye için Bir Analiz*

Happiness and It's Determinants: An Analysis for Turkey

Başak Sezgin Kiroğlu^{a, **} & Kemal Yıldırım^b

^a Arş. Gör. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, 26210, Eskişehir /Türkiye

ORCID: 0000-0003-4599-7601

^b Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, 26210, Eskişehir /Türkiye

ORCID: 0000-0002-3660-6886

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 16 Temmuz 2022

Düzeltilme tarihi: 4 Ekim 2022

Kabul tarihi: 6 Ekim 2022

Anahtar Kelimeler:

Mutluluk

Yaşam Memnuniyeti

Türkiye

ARTICLE INFO

Article history:

Received: July 16, 2022

Received in revised form: Oct 4, 2022

Accepted: Oct 6, 2022

Keywords:

Happiness

Life Satisfaction

Türkiye

ÖZ

İnsanların yaşam memnuniyetlerini ya da mutluluklarını artırmaya yönelik politikalar oluşturmak, kalkınma kapsamını bu çerçevede bilimsel araştırmalara dayalı olarak planlamak, günümüz gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomilerin üzerinde durduğu önemli konular arasında yerini almıştır. Dikkat edilirse, içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda, optimizasyon peşinde koşan ve mutluluk yerine başka kavramları maksimize edilmesinin bir hata olduğunu ortaya koyan çalışmalar giderek artmaktadır. Bu çerçevede mutluluk kavramı geniş bir çevrede tanımlanıp mutluluk teorileri açıklanmış ve mutluluğun sadece ülke düzeyindeki belirleyicileri incelenmiştir. Çalışma Türkiye’de mutluluğun belirleyicilerine yönelik çok değişkenli logit model kullanılarak tamamlanmıştır. Türkiye için mutluluğun belirleyicilerinin analizinin sonuçlarında insanları mutlu eden faktörler arasında; evli olmak, daha iyi gelirle sahip olmak ve bir noktaya kadar yaş (ilişkinin ‘U’ şeklinde olduğu görülmüştür), güvenlik güçlerinin yeterli olduğunu düşünmesi, geçmişinden daha iyi bir konumda olduğunu düşünmesi, o andaki durumunun gelecekte iyileşeceğinin ya da aynı kalacağını düşünülmesi, bir noktaya kadar eğitim, ülkedeki yargı sisteminin iyi çalıştığının hissedilmesi, dini inanç, genel olarak toplumun refah düzeyinin iyi olması ve geleceğe yönelik umut olduğu bulunmaktadır.

ABSTRACT

Creating policies to increase people's life satisfaction or happiness to plan the extent of development based on the scientific research in this framework has taken its place among the important issues of today's developing and developed economies. If paid attention, in the 21st century we are living in, the concept that needs to be maximized is happiness for people who are chasing optimization and trying to maximize other concepts instead of happiness is seen as a mistake in these studies. In this context, the concept of happiness is defined in a wide range, the theories for happiness are explained, and only the determinants of happiness at the country level are examined. The study was conducted using the multinomial logit model for the determinants of happiness in Turkey. Among the factors that make people happy in the results of the analysis of the determinants of happiness for Turkey are being married, having a better income and age up to a point (relationship appears to be 'U' shaped), thinking security forces are adequate, the expectation being that the current situation will improve or at least stay the same in the future, education to a point, feeling that the judicial system in the country works well, religious belief, good welfare level of the society in general and hope for the future.

1. Giriş

Ekonomi teorisinin temellerini oluşturan varsayımlardan ilki bireyin kendileri için iyi ya da kötünün ne olduğunu bildikleri varsayımdır. Dolayısıyla devletin, merkezi bir planlama organının veya başka herhangi bir makamın insanlar için neyin yararlı ve neyin yararlı olmayacağını şart

koşması uygun değildir. Fayda gibi yaşam memnuniyeti ya da mutluluk da öznedir ve kişinin kendisi tarafından belirlenmesi gerekir. Mutluluk ekonomisinin temelinde, insanların yaşam memnuniyeti üzerine yapılan bilimsel araştırmalara dayalı yöntemleri kullanarak politika oluşturmak ve kalkınmaya yönelik daha iyi planlamayı geliştirmek amacı bulunmaktadır. Mutluluk konusu

* Bu çalışma, 2022 yılında Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen “*Ekonomik Değişken Olarak Mutluluğun Analizi Türkiye Örneği*” adlı Doktora tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: basaksegin@anadolu.edu.tr

ekonomi bilimindeki yerini son zamanlarda daha çekici bir biçimde almaya başlamıştır. Mutluluk üzerine yapılan çalışmalar çerçevesinde maksimize edilmesi gereken kavramın mutluluk olduğu ve bunun yerine başka kavramların maksimize edilmeye çalışılmasının hata olarak görülmeye başlanmıştır. Özellikle Easterlin Paradoksunun ortaya atılması ile ülkelerin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) artışı ile genel mutluluk seviyelerinin artmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Mutluluğun kısa dönemdeki tepkisi bize insanların tercihleri hakkında bilgi verirken, uzun dönemde ise insanlar için en az sağlık ve gıda gibi ihtiyaçları kadar gerekli olduğu söylenebilir. Çoğu insanın hayatlarındaki nihai hedefleri mutluluğa ulaşmaktır. Bu nedenle toplumun faydası için mutluluğu anlamak önem taşır. Politika yapıcıların insanların hangi tür davranışları olumlu bir hedonik etki yarattığı, bu davranışların teşvik edilmeye değer olduğunu bilmeleri, gelecekteki mutluluk seviyelerini artırmaları için yarar sağlayacak bilgilerdir. Ayrıca, mutluluğun sonuçlarını anlamak önemlidir. Çünkü mutluluğun da içinde bulunduğu duyguların, insanların karar verme süreçleri üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Ekonomide mutluluk ya da öznel iyi oluş bir kişinin kendi yaşamına ilişkin algısıyla ölçülür.

Yirminci yüzyılda insanların refahına ilişkin araştırmalar oldukça azdı, bu durumda mal ve hizmetlerin daha fazla tüketildiği ve üretimin arttığı durumda insanların refahının daha yükseldiğini kabul gören bir düşünce oluşturuyordu. Böylece büyüme, gelir seviyesi ve gelir dağılımı ekonomistlerin odak noktası oldu; çünkü daha fazla gelir, seçeneklerin genişlemesi ve dolayısıyla daha fazla fayda ile birlikte düşünüldü. Kişinin refahını gözlemlemek zor olduğundan, daha fazla gelir elde edenin daha iyi durumda olduğuna inanılıyordu ve bu nedenle GSYH refahın önemli bir ölçüm değeri haline geldi.

Easterlin, “Ekonomik Büyüme İnsanların Bütününü İyileştirir mi?” isimli çalışmasında, yüksek gelirli ülkelerde yaşayan insanların, aynı anda düşük gelir seviyeli ülkelerde yaşayan insanlara kıyasla daha yüksek mutluluk seviyeleri bildirmiş, düşük gelir seviyeli ülkelerde yaşayan insanlar ise daha düşük mutluluk seviyeleri bildirmişlerdi. Ülke ortalamaları incelendiğinde sonuç bir öncekine benzerlik gösteriyordu kişi başına geliri daha yüksek olan ülkelerin daha yüksek ortalama mutluluk seviyeleri bildirme eğilimindeydi. Ancak asıl dikkat çekici olan ve yaygın olarak Easterlin Paradoksu olarak bilinen olguyu ortaya çıkaran bulgu, tarihsel bir perspektifte izlendiğinde ortaya çıkmıştır. Ülkelerin geliri, zaman içerisinde arttığında o ülkedeki insanların mutluluk seviyelerinde kayda değer bir değişiklik olmadığı görülmüştür. Benzer bir şekilde, ülkeler ekonomik büyüme yaşarken ülkelerdeki ortalama mutluluk zamanla artmamıştır. Bu bulgulara dayanarak Easterlin’in ulaştığı sonuç uzun vadede gelir ve mutluluk arasında bir ilişki olmadığı yönündeydi; ancak belli bir anda daha yüksek gelire sahip kişiler daha yüksek mutluluk seviyeleri bildirmişlerdir. Tüm bunların ışığında çalışmanın ana sorusu olan ekonomik büyümenin insanların bütününe daha iyi hale

getirip getirmediğinin yanıtı; ekonomik büyümenin insanların bütününe daha iyi hale getirmediği yönünde olması, son derece beklenmeyen bir bulgu olarak ortaya çıkmıştır.

Ekonomistler, Easterlin’in bu çığır açan çalışmasının önemini fark edip, araştırma gündemlerini mutluluk ve ekonomi üzerine değiştirmeleri neredeyse yirmi yıl sürdü. Oysa günümüze bakılacak olursa insanların mutluluğu hakkındaki bilgilere ekonomistler kolayca erişilebilirler. Bu Easterlin’in yaptığı çalışmanın katkısını sadece ekonomik büyüme ile mutluluk arasındaki ilişkinin incelenmesinden çok daha ileriye gittiğini ve insanların mutluluğunu bilimsel olarak incelemek için bir yöntem sunarak yeni bir araştırma alanı da açtığını gösteriyor. 1970’lerde Easterlin mutluluğu ekonomik anlamda değerlendiren ilk modern ekonomist olmasına rağmen mutluluk ekonomisine ilginin artması 1990’lı yıllarda başlamış, kapsam alanı hızla günümüzde oldukça genişlemiştir.

2. Mutluluk Kavramı

Hayattan beklentinin ne olduğu konusunda sorulan soruya verilen “mutlu olmak” cevabı, “çok para kazanmak” cevabına göre çok daha fazladır, bu durum farklı zamanlarda veya ülkelerde sorulduğunda da aynı şekilde ortaya çıkmaktadır. İnsanlar için mutlu olmanın yanında başka hedefleri olsa bile bu hedeflerde hâkim olan beklenti mutluluktur. Ortak bir beklenti olmasına rağmen mutluluğun tanımı tartışmaya açık bir konudur. Mutluluk tarihi ve kültürel gelişmelerle değişebilen bir kavramdır. Sokrates gibi Antik Yunan filozofları mutlu bireyi ahlaklı biri olarak tanımlarken Orta Çağ bilim insanlarından Aziz Thomas Aquinas mutluluğu Tanrı ile olan ilişkiye bağlamıştır. Çin ve Doğu Asya’da insanlar arasındaki ilişkiler merkezli bir görüşe sahip olup insanın toplum içerisindeki yaşam kalitesine odaklanılır. Günümüzde mutluluk kavramı ise insanların hayatlarındaki iyi ve kötü yönlerini bireyci bir yaklaşımla değerlendirmeleriyle ortaya çıkmaktadır (Frey, 2018: 1-2).

Maddi refahın insanların hayatındaki mutluluğun kaynağı olduğu fikri günümüzde sorgulanan bir konudur. Mutluluk bireyin kendi içinden gelen bir durum olduğu için, maddi varlıkların mutluluk üzerinde değeri olmadığı söylenir, en azından durumu iyi olan kişiler tarafından. Ekonomi açısından maddi varlıklar bireylerde hâlihazırda bulunduğu varsayılan yani sadece dışsal olarak orada olan bir şey gibi ele alınır. Bugün mutluluğu ele alırken sadece maddi refah üzere yoğunlaşmanın bir hata olduğu kabul edilir; mal ve hizmetlerin tüketilmesinin tek başına mutluluğu temsil edemeyeceği savunulur (Frey, 2018: 1-3).

Mutluluk kelimesinin İngilizce karşılığı olan “Happiness” kelimesinin kökeni ise başına gelmek, şans, iyi talih anlamına gelen “hap” kelimesinden gelir. Günümüzdeki kullanımda ise mutlu olan birisi şanslı, (dolayısıyla o kişinin durumuna işaret eder) ve neşeli, (dolayısıyla kişinin ruhsal durumuna işaret eder) olduğu söylenir. Mutlu olmak tanımının öznel yanı, kişinin memnun ya da tatmin olması

iken; yaşamda neyin önemli olduğuna dair iyi bir ölçü koyulması objektif yanına işaret eder (Griffin, 2006: 140). Mutluluk başlangıçta şans ve iyi talih ile ilişkilendirilmişti (Leontiev, 2012: 94). Antik Yunan'da mutluluğu tanımlamak için kullanılan dile bakıldığında dört farklı kavram görülmektedir. Birincisi, felsefe öncesinde kullanılan iyi şans anlamına gelen bir terim, ikincisi mitolojide ve daha sonra felsefede kullanılan mutluluğun yüce sevinci anlamına gelen bir terim, üçüncü kavram genel olarak yaşamdan memnuniyet anlamında ve dördüncüsü ise Aristoteles'in kullandığı yüce mallara sahip olma anlamına gelen bir terim (Veenhoven, 1984b: 15). Mutluluğu ruh hali mi yoksa bir duygu mu olduğunu bilmiyoruz. Ancak mutluluğun yüksek karmaşıklıktan oluşan bir yapı olduğuna hepimiz katılıyoruz (Leontiev & Rasskazova, 2014: 2).

TÜİK'te ise mutluluk ve memnuniyet olmak üzere iki kavram tanımlanmaktadır. Mutluluk kavramını "Acı, keder ve ıstırapın yokluğu ve bunların yerine sevinç, neşe ve tatmin duygularının varlığıyla karakterize edilen durum; genel olarak hayattan memnun olma hali" olarak tanımlanmaktadır. Memnuniyet kavramı ise "İhtiyaçların ve isteklerin karşılanmasından doğan tatmin duygusu" olarak tanımlanır (TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2020", 2021).

2.1. Felsefede Mutluluk Kavramı

Antik filozoflar mutluluğun nasıl tanımlanacağını ve bireylerin mutluluğa nasıl ulaşacağını konusu üzerinde durmuştur. Mutluluğun, bir kişinin ulaşabileceği en yüksek iyilik olması fikri Antik Çağda, anlık tatmin arzusu anlamında olan hedonizme karşı daha mükemmel olarak tamamlanmış ve sürdürülebilir bir iyi oluş (eudaimonia) arzusu bağlamında kavramsallaştırılmıştır (Leontiev, 2012: 94). Buradaki "eudaimonia" kelimesi Yunanca'da haz veya sonsuz mutluluk anlamını içermektedir ancak zaman içerisinde farklı bağlamlarda birçok anlamı olmuştur. Bazen orijinal antik Yunancadan "refah" olarak, bazen de "gelişen" veya "iyi oluş" olarak çevrilmiştir. Eudaimonia kavramı, Aristoteles'in mutluluk bilimi üzerine felsefi çalışması olan "Nicomachean Ethics" eserinden gelmiştir (Ameriks ve Clarke, 2000).

Mutluluğun ne olduğu sorusuna yanıt bulmaya çalışan ilk filozof, Yunanlı bir filozof olan Aristoteles idi. Aristoteles, önce mutluluğu tanımlamaya çalışmış sonrasında ise insanı neyin mutlu edeceğini sorgulamıştır. Mutluluğun tanımlamasını yapmadan mutluluğun kaynağını, yani bir insanı gerçek anlamda neyin mutlu edeceğini bulmanın yersiz olduğu düşüncesi içerisinde olduğu için ilk önce mutluluk nedir sorusuna yanıt aradı. Aristoteles'in mutluluğu tanımlamak için kullandığı "eudaimonia" kelimesinin Yunanca'da burada kullandığı anlamı 'insan gelişimi' şeklinde olmaktadır. Aristoteles'e göre mutluluk "tüm insan faaliyetlerinin ve çabalarının amacını sağlayan ve değerini ölçen yüce iyilik" olarak tanımlanmış ve "insanın yaptığı her şeyi mutluluk uğruna yaptığı" düşüncesini savunmuştur. İnsanların hayatlarında bir amacı belirleyip o hedefe yönelik

yaşasalar bile, hayatındaki ana hedeflerinin yaşamaya değer bir hayat sürmek olduğunu öne sürer.

Hedonizm görüşünde mutluluk, kişiye zevk veren deneyimlerin ona acı veren deneyimlerden daha fazla olması olarak görülmektedir. Bir iyi oluş teorisi olarak hedonizm; iyi oluşun mutluluk tarafından oluşturulduğuna inanmaktadır. Bu görüş özellikle felsefede tartışmalı olmakla beraber mutlulukla ilgili bir görüş olarak hedonizm oldukça ilgi görmektedir (Van Der Deijl, 2016: 167). Felsefede mutluluk kavramını tanımlamak için iki farklı felsefi gelenek vardır ödemonya (eudaimonia) yaklaşımı ve hedonistik yaklaşım. Ödemonya yaklaşımında mutluluk bir kişinin açıkça sahip olduğu mallar ve erdemler açısından tanımlanır. Hedonistik yaklaşımda ise nesnel olarak kaydedilmiş erdemlerden oluşur ve mülklerin mutluluğun öznel tanımını oluşturamayacağı savunulmaktadır. Bu yaklaşım günümüzde psikolojik veya sosyal iyi oluş olarak anlam bulan bir terimden oluştuğu için öznel iyi oluş olarak nitelendirilen alternatif mutluluk yaklaşımlarını oluşturmaktadır (Leontiev ve Rasskazova, 2014: 2).

Modern zamanlara gelindikçe mutluluk kavramı öznel bir kavram olmaya başladı ve sadece kişinin kendisinin mutlu ve hayatından memnun olup olmadığını söyleyebileceği düşüncesi yaygınlaştı. Bu anlayışa göre, mallara sahip olmak mutluluk için önemlidir; ama mutlu olmayı garanti etmez. Her şey duygulara, verilen tepkilere ve kazanılan avantajlara yönelik tutuma bağlıdır. Nesnel ölçüt, öznel olanla değiştirilmişti. Ancak insanların mutlulukları için belli bir rol oynayan nesnel koşullar belirleyici olmadığında insanların kendilerini ne kadar mutlu hissettiği meselesi önem arz eder (Leontiev, 2012: 95). Günümüzde mutluluk kavramı genellikle etik anlamda "erdem" veya metafiziksel olarak "yaşam amacı" ile ilişkilendirilmemektedir. Bu hoşgiden durum olarak ifade edilirken, bir bütün olarak yaşamdan memnuniyet anlamına gelmektedir (Veenhoven, 1984a: 17).

2.2. Psikolojide Mutluluk Kavramı

Mutluluk, felsefe çalışmalarında merkezi bir konumda olmasına rağmen psikoloji çalışmalarında son yıllara kadar, uzun süre ciddiye alınan bir konu olmamıştı. Bunun nedeni ise mutluluğun psikoloji için öneminin fark edilmemesinden ziyade mutluluğun tanımlanamayan, açıklanamayan bir kavram olarak görmemiz ve ampirik araştırmalar için ölçülebileceğini düşünmemizden kaynaklanmıştır. Ancak mutluluk üzerine yapılan çalışmaların çıktığı gibi büyümesiyle bunun doğru olmadığı anlaşıldı, mutluluk verisi ölçülebilir olduğu gibi istikrarlı ve güvenilir veri olduğu görüldü (Fordyce 1986: 1-2). Bilimin gelişmesi ile çalışmaların derinleşmesi, bilim adamlarının mutluluk konusunu felsefi ve teorik tanımlarından çıkarıp yeni yönlerinin dikkate alınmasına ortam hazırlamıştır. Bu sürecin sonunda mutluluğun duygularla ilişkilendirilmiş yaklaşımı daha gelişmiş bir yaklaşımı ortaya çıkarmıştır ve yeni bir bilim alanı olan psikoloji doğmuştur. Psikoloji insan davranışları üzerine yoğunlaşan yeni bir alan olmasına

rağmen ilk başlarda patolojiyi anlamaya odaklanmıştı. Bu nedenle Freud ve Skinner gibi ana akım psikologlar mutluluk üzerinde durmak yerine mutsuzluğun kaynaklarına odaklanmışlardı. Çalışmalarını mutlu bireylere ve onların psikolojik yörüngelerine odaklayan ilk psikologlardan biri Abraham Maslow idi. Maslow, insanların doğası hakkında oldukça iyimserdi. İnsanların doğasının aslında iyi ya da tarafsız olduğuna ve özünde kötü ya da kötü olmadığına inanıyordu, bu da teorilerinin çıkış noktası oldu. Freud gibi psikologların insanların insan zayıflıklarına ve hastalıklarına fazla odaklandıklarını düşünüyordu, bu sebeple ilgi alanını insanların potansiyeline odakladı (Piekałkiewicz, 2013: 19). Maslow'un ortaya atmış olduğu İhtiyaçlar Hiyerarşisinin temelindeki fikir, insanların karşılamaları gereken ihtiyaçlarının birincil, ikincil şeklinde bir sırayı takip etmesi gerektiği anlayışından ortaya çıkar. İnsan ihtiyaçlarının hiyerarşisinin olduğu kanısı Antik Yunan, Platon'ya kadar dayanmaktadır. İhtiyaç hiyerarşisi sosyoloji, ekonomi ve politika gibi alanlarda kullanılan bir fikir olmasına rağmen mutluluk araştırmalarına konu edilmesi daha nadirdir. Maslow'un geliştirdiği ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisi ilk başta fazla ilgi görmemesine rağmen sonradan sosyal bilimlerde yerini aldı. Ekonomi alanında ise, özellikle de mikroekonomi alanında, bu teorenin önemi anlaşıldı. Hiyerarşik seçim, birbirine bağlı olan iki ana fıkirden oluşur. İlki insanların ihtiyaçlarının değişen önemlerde olduğu, diğeri ise bu ihtiyaçların belirli bir sırayla karşılanması gerektiğidir. Bu anlayışa göre birincil ve ikincil ihtiyaçlar vardır ve bu ihtiyaçlar ikame edilememektedir. Dolayısıyla ikincil ihtiyaçları dikkate almadan önce birincil ihtiyaçlar belirli bir tatmin düzeyine ulaşmalıdır. Burada bahsedilen birincil ihtiyaçları Maslow, temelde yiyecek, giyecek ve barınma ihtiyacı gibi fiziksel ihtiyaçlar olarak tanımlarken ikincil ihtiyaçları entelektüel veya maddi olmayan ihtiyaçlar olduğunu belirtmektedir.

Maslow gibi insanın gücü ve potansiyeline odaklanan bir başka modern nesil psikolog Martin Seligman'dı. Pozitif psikoloji fikrinden yola çıkarak mutlu bir yaşam tanımını üç unsurdan oluşturdu. Bu unsurlar hoş yaşam (zevk ve tatminden gelen), iyi yaşam (erdemlerin ve güçlü yönlerin somutlaşmasıyla ilgili) ve sonuncusu ama en önemlisi, anlamlı yaşam (anlam ve amaç ile bağlantılı) idi. Mutluluğa giden yol, ilk tür yaşamdan yani hoş yaşamdan başlar sonra ikinci tür yaşam, iyi yaşam ve son düzey olan üçüncü tür yaşama, anlamlı yaşama erişilir. Bu, ihtiyaçlar hiyerarşisinde kendini gerçekleştirme ve mutluluğa giden bir yol olarak bir mezuniyet süreci öneren Maslow'un sunduğu yaklaşımını hatırlatmasına rağmen Seligman'ın, ilerlemenin her aşamada mevcut olan olumlu duygulara vurgu yapmasıyla ayrılmaktadır (Piekałkiewicz, 2013: 25).

Psikolojide önce teorik anlamda mutluluğu tanımlayıp kimin mutlu kimin mutsuz olarak kabul edilebileceğine dair görüş önemlidir. Bu bağlamda iki önemli araştırmacı, Ed Diener ve Daniel Kahneman, mutluluğu kavramsallaştırma konusunda çok farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Diener, mutluluk ya da öznel iyi oluşun yapısını öyle bir derinlikte ele aldı ki, bir noktadan sonra öznel iyi oluş tek bir kavram

yerine kendi başına bir alan haline gelmişti. Kahneman ise tam tersi bir yaklaşım ile mutluluk kavramını genişletmek yerine daraltmayı seçmişti. Buna "objektif mutluluk" ismini verdi ve bu kavramın gerçekten mutluluk olup olmadığını tartışmak yerine mutluluk ile ilgili yapılan çalışmaların objektif bir mutluluğa odaklanması gerektiğini savundu (Bremner, 2011: 130-131).

2.3. Ekonomide Mutluluk Kavramı

İlk bakışta ekonomi, felsefe veya psikoloji alanlarında olduğu gibi çalışmalarının ilgi alanını mutluluk konusuna odaklama eğiliminde olan bilimsel bir alan gibi görünmemektedir. Yüzyıllar boyunca iktisatçılar, daha çok arz ve talep piyasa mekanizmalarını, üretim ve tüketim kalıplarını açıklamaya çalışmışlar ya da basitçe, Adam Smith'in öncü çalışmasının başlığında da önerildiği gibi, ulusların zenginliğinin doğasını ve nedenlerini araştırmışlardır. Buna rağmen, mutluluk kavramı ekonomik teoriye de girmiştir, ancak mutluluğun kendisini araştırmak için değil, bazı ekonomik olayları açıklamak için incelenmiştir (Piekałkiewicz, 2013: 28). Mutluluk ile ekonomi ilişkisinin ana odağı, refah olmuştur (Bruni & Porta, 2007: 3-4).

Filozoflar "Mutluluk (Happiness)" ve "İyi Oluş (Well-Being)" kavramları arasında fark olduğu üzerinde dursalar da deneye dayalı yapılan çalışmalarda bu iki kavramın arasındaki farkın tam olarak ne olduğu açıklanamamıştır. Ekonomistlerin çoğunluğu mutluluk ve iyi oluş kavramlarını arasında anlamsal olarak bir farklılık yapmamaktadır. Mutluluk kavramını ifade etmek için kullanıldığı görülen diğer kavramlar şu şekildedir fayda (utility), uzun ömürlülük (ophelimity), saadet (eudaimonia) ve memnuniyet (satisfaction) (Van Praag ve Ferrer-i-Carbonell, 2010: 2-3).

Genel mutluluk (Overall happiness) kavramı, bir bireyin yaşadığı hayatın genel kalitesini ne derecede olumlu olarak değerlendirdiği ile ilgilidir. Yani kişinin sürdürdüğü yaşamdan ne kadar memnun olduğu ile alakalı olmaktadır. Burada dereceden bahsederken bireyin hayatını ne derece olumsuz olarak değerlendirdiği yerine, ne derece olumlu olarak değerlendirmesinden bahsedilir. İyi oluş kavramı ile mutluluk kavramı birbiriyle kesinlikle ilgili kavramlar olsa da iyi oluş kişinin genel yaşamının değerini tanımlarken, mutluluk zihinsel bir durumu tanımlamaktadır (Besser, 2020: 25).

Öznel iyi oluş (Subjective well-being) kavramı mutluluk konusunda çalışanların, mutluluğun öznel niteliğini yakalamak için kullandığı bir terimdir. Öznel iyi oluş, bireyin kendi memnuniyeti ile ilgili bilişsel yargıları ve ruh halleriyle duygu durumlarının duygusal değerlendirmelerini kullanarak yaşamlarını değerlendirmelerinden oluşur. Son yıllarda yapılan çalışmalar sonucunda öznel iyi oluş kavramının birbirinden ayrışabilen ve aynı zamanda birbiri ile bağlantılı olan bileşenlerini belirlediler. Bunlar yaşam memnuniyeti (life satisfaction), önemli yaşam alanlarından memnuniyet (satisfaction with important life domains), olumlu etki (positive affect), olumsuz etkinin düşük düzeyde

olmasıdır (low levels of negative affect). Yaşam memnuniyeti ve olumlu etki gibi öznel iyi oluşun ana bileşenlerini oluşturanlar, her şeyden önce kişinin hedeflerinden ve değerlerinden kaynaklanıyor gibi görünmektedir. İnsanların yüksek düzeylerde öznel iyi oluşu deneyimleme olasılığı, kişisel hedefler için çabaladıklarında ve bu hedeflere doğru ilerlediklerinde; anlam, amaç ve tatmin duygularını öznel iyi oluşun önemli belirleyicileri haline getirdiklerinde, yükselir (Diener vd., 2009: 148-149). Öznel iyi oluş kavramı sağlıklı olma, güçlü sosyal bağlantılara sahip olma ve ekonomik fırsatlara sahip olma gibi birçok boyuta sahiptir (Nikolaev, 2013: 2).

2.4. Diğer Mutluluk Kavramları

Mutluluğu tahmin ederken dikkate alınacak faktörler arasında biyolojik faktörler de bulunmaktadır. Mutluluğun bu yönü biyologlar tarafından daha az araştırılrsa da biyolojik göstergeleri incelemenin mutluluğu anlamak için önemli olduğunu belirtmek gereklidir. Biyolojik faktörler arasında genetik, beyin ve nörotransmitterler, endokrinoloji ve hormonlar, fiziksel sağlık, morfoloji ve fiziksel çekicilik bulunmaktadır. İlk önce genetik faktörlere baktığımızda bu faktör ile ilgili bilgiler genel olarak ikizler ile yapılan çalışmalardan elde edilir ve bu çalışmaların sonucunda görülen mutluluğa genetiğin etkilemesi oranının %35 ile %50 arasında değiştiğidir. Nörobiyolojik çalışmalarda ise mutluluğa sebep olan bu genin hangisi olduğunun bulunması devam etmektedir. Ancak bu alandaki çalışmaların daha çok üzerinde durdukları konu depresyon gibi duygu-durum bozuklukları olmaktadır. Mutluluğa neden olduğu düşünülen genlerin çalışmalarında kişinin ruh halini beyin hücrelerine salgıladıkları serotonin nörotransmitteri ile düzenlemesiyle olmaktadır (Dfarhud vd., 2014: 1469).

Darwin'in mutlulukla ilgili iki temel faktör ortaya koymuştur. Bu kavramlara "stres" ile "ödül ve ceza" etiketleri verilmiştir. Stres kavramı, Selye tarafından adrenalin veya onun gibi maddeler tarafından uyarılan "savaş ya da kaç" tepkisi ile tanımlanabilir. Günümüzde stres kavramı duygusal veya fizyolojik zorlanmaya neden olan her şey olarak anlamca genişletilmiştir.

Fiziksel sağlığın mutluluğu etkilediğine dair hem psikolojik hem tıbbi yapılan araştırmalar ışığında bu ilişkinin varlığına dair kanıtlar bulunmuştur. Mutlu bireylerin sağlıklı yaşamaya çalıştığı, sağlıklı tercihler yerine sağlıklı tercihler yaptığı hatta yaşamı uzattığını bulmuştur. Mutluluğu yüksek olan toplumlarda hipertansiyon oranların düşüklüğü de ölçülmüştür (Dfarhud vd., 2014: 1473-1474).

İnsanların mutluluk arayışını ne kadar önem verdiklerini son yıllarda çok satan kitapların arasında farklı kültürlerin mutluluk anlayışlarını, yaşam tarzlarını anlatan kitapların olması da bir göstergedir. Hygge, hoşnutluk veya esenlik hissi uyandıran bir rahatlık ve rahat bir şenlik kalitesi olarak tanımlanan Danimarkaca bir terimdir. Danimarka'nın Dünya Mutluluk Raporlarında, Norveç ve İsveç ile birlikte en mutlu ülkeler arasında olmaları ile yaşamlarındaki mutlu

olma nedenleri diğer ülkelerde yaşayanların dikkatini çekmiştir. Kelime anlamı olarak mutluluk, huzur ve sıcaklığı temsil eden Hygge yaşam tarzının temelinde rahat, konforlu ve keyifli şeylerin tadını çıkarmak yatıyor.

Huzur kavramı, bireyin kendisi ile barışık olduğu, diğer insanlar ile adil ve dürüst bir şekilde ilişkiler kurduğu, vicdanının rahat ve tatmin olmuş olması hali olarak tanımlanabilir. Huzurdan söz edilirken genel olarak bir dengeden bahsedilir. Bireyin iç âlemi diye bahsedilen sağlığı, duygu durum ve dış âlemi olarak bahsedilen ilişkileri, çevresinin ahenkte veya denge içinde olması o bireyin huzurlu olduğu anlamına gelir (Sayar, 2021: 21-22).

3. Mutluluk Teorileri

Mutluluk kavramı "mutlu hissetme" ile eşdeğer bir his ve daha uzun vadeli bir duygu olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Mutluluk denilen olayı açıklamak için geliştirilen geleneksel teorilerde mutluluğun bu uzun vadeli duyusu ele alınır ve anlık mutlu hissetme ele alınmaz. Bu teoriler aşağıda özet biçimde verilecektir.

3.1. Hazcı (Hedonistic) Teori

Hazcı teoriye göre birey mutluluğu acıdan daha fazla zevk veya haz aldığında deneyimlemektedir. Yani hazcı teoriye göre mutluluk, acı yerine hazın dengesi olarak tanımlanır. Ancak buradaki, zevkten kast edilenin ne olduğuna dair yapılan birkaç açıklama vardır. Bunlardan biri Lawrence Summer'ın içsel ve dışsal zevk sınıflandırmasıdır. İçsel zevk teorisine göre tüm zevkli deneyimlerle bağdaştırılan, analiz edilemeyen bir duygu vardır. Dışsal zevk teorisine göre ise deneyimi yaşayan bireyin o deneyime karşı tutumu deneyimi zevkli hale getirendir. Diğer bir teori ise Fred Feldman'ın tutumsal görüş olarak adlandırılan ve zevkin bir hisse gerek duymadığını, bireyin durumsal tutumuna bağlı olduğunu iddia eder. Hangi zevk teorisi kullanılırsa kullanılsın hazcı teorinin iki sorununu örtmeye yetmemektedir. Bu sorunlardan birincisi insanın mutluluğu ya da mutsuzluğunu belirlemek için kullanılacak olan ölçünün zevk/haz ve acı hissinin deneyimlenmesinin yanlış olmasıdır. Daniel M. Haybron'a göre bu durumu iki yönde inceleyebiliriz ilgisiz zevklerin sorunları ve psikolojik yüzeysellik sorunu. İlgisiz zevkler sorunu, kişinin çok yoğun zevklerin bile hayatına etki etmediği durumlar olduğunun üzerinde dururken Haybron psikolojik yüzeysellik sorununu açıklamak için kronik rahatsızlığı olan bir kişiyi örnek olarak kullanır. Örneğe göre eğer büyük ölçekte acı ve haz hissetmek bir kişinin mutsuz ya da mutlu olduğunu belirliyorsa kronik rahatsızlığı olan bir kişiyi mutsuz bir birey olarak kabul ederiz. Kronik rahatsızlığı olan bir kişinin bu nedenle mutsuz olduğunu doğru kabul eden Haybron, kronik rahatsızlığının mutsuzluğunu oluşturduğunu, mutsuzluğunun kaynağı olduğunun da altını çizer. Benzer bir durumu haz hissi için de kullanabiliriz; kişinin yaşadığı bir dizi zevk verici olay kişiyi mutlu etse de mutluluğuna katkısı olup olmadığını söyleyemeyiz. Hazcı teorisi, acı ve hazzı mutluluğun olası bileşenleri olarak

görülecek durumlarda aşırı kapsayıcıdır (Bremner, 2011: 97-99).

3.2. Yaşam Doyumu Teorisi

Yaşam doyumu teorisine göre bireyin yaşamında belirli standart veya hedeflerin tatmini ile mutluluğa erişilebilir. Fiziksel haz veya acıların olumlu ya da olumsuz etki ile sonuçlandığı gibi en içteki arzuların da tatmin edilmesinin sonucunda mutluluğa ulaşılabilir (Bremner, 2011: 101). Bu teori ile ilgili temel sorun hedeflerin ve arzuların tatmininden ziyade olumlu etkiyi izlemesidir. Yaşamındaki tüm hedef ve arzularını tatmin eden birisinin mutlu olmadığı durumlar vardır, hatta hedeflerine ulaşıldığında yaşanan hayal kırıklığı oldukça yaygın olan bir olaydır. Mutluluğun en içteki arzuların tatminine bağlı olmadığı bu arzularının ve hayattaki hedefleri tatmin edilmeyen bireyin mutlu olduğu durumda bile görülebilir (Bremner, 2011: 102-104).

3.3. Duygusal Durum Teorisi

Duygusal durum teorisinde bir bireyin mutluluğu o bireyin ruh hali ve duygularına bağlıdır. Yani genel duygusal durumu ya da duygusal hali mutluluğuna veya mutsuzluğuna neden olur. Bunu tür açısından iki bileşene ayırmakta fayda vardır. Birincisi kişinin merkezi (periferik) duygusal durumları, ikincisi ise ruh hali eğilimidir. Duygusal durum teorisi, en azından bu görüşün genellikle anlaşıldığı gibi, mutluluğa hedonizmden daha fazla psikolojik derinlik verir (Haybron, 2008: 19-21). Bir başka görüş de bu üç teorinin, hazcı, yaşam doyumu ve duygusal durum teorilerinin, karmasından ortaya çıkan çeşitli teorilerdir. Böyle karma bir teorinin en iyi bilineni, psikolojide kullanılan öznel iyi oluş kavramı olarak gösterilebilir (Haybron, 2003: 309-310). Duygusal durum teorisinde duygusal durumları merkezi olanın, çevresel olmayanın, önemi üzerinde durulur ve mutluluğun kapsamı olarak kişinin genel duygusal durumunu içine alır (Besser, 2020: 47-48).

Mutluluğu duygusal bir durum olarak oluşturmak hazcılık gibi bir teorinin sağlayabileceğinden daha derin ve uzun süreli bir mutluluk biçimi yakalanmasına yardımcı olur. Mutluluğu sadece zevk alma anları olarak tanımlamak doğru değildir, çünkü bu anlar insanın zihinsel durumunu etkileyebilmek için muhtemelen oldukça sık ve geçicidir. Mutlu olmak, bizi anlık mutlu zamanlara sahip olmaya hazırlayan bir durumdur, ama daha da önemlisi; içinde bulunduğumuz koşullara uyum sağladığımız, faaliyetlerimize tamamen kendimizi vermiş olduğumuz ve hayatımızın gidişatını onayladığımız bir duygusal durumdur. Duygusal durum teorisi mutlu hissedilen anlarının önemini küçümseyerek ve uzun dönemdeki mutluluk duygusuna öncelik vererek incelenen mutluluğun asıl mutluluğu yansıtmayı yansıtmadığı konusunda şüpheye yer bırakılmıştır. Duygusal durum teorisini, diğer mutluluk teorilerinden ayıran en önemli özelliği mutluluk durumlarına mizaç ve ruh hali eğilimlerinin dâhil edilmesi ve mutluluğa ilişkin daha derin soruları gündeme

getirmesidir (Besser, 2020: 55- 56).

3.4. Dinamik Duyuşsal Standart Teorisi

Dinamik Duyuşsal Standart Teoride (Dynamic Affective Standard Theory (DAS)) hazcı teori, yaşam doyumu teorisi ve duygusal durum teorisi gibi teorilerin mutluluk kavramını anlayabilme olasılığını tükettikleri görüşü bulunmaktadır (Bremner, 2011: 145). Bu teori, diğer mutluluk teorilerinin mutluluk anlayışımız ile ilgili sorun olan yönleri çözmek için geliştirilmiştir. DAS'a göre mutluluk, bireylerin sosyal olarak inşa edilmiş bir "iyi yaşamdan" beklenebilecek olumlu etki miktarını yorumlamasının bir sonucu olarak olumlu etki için genellikle karar anında birey tarafından belirlenen bireysel ve değişken bir standart içermektedir. Diğer yaşam memnuniyeti teorileri gibi bu teori de bireyin mutluluğu konusundaki yargısına önem vermekte ancak dışsal olayların, yalnızca olumlu bir duygusal getiri üretmeleri durumunda mutlulukla ilgili olduğu gerçeğini etkili kullanmaktadır. Yaşam doyumu teorilerinin makul olarak görülmesinin bir nedeni, mutluluk hakkında yargılarda bulunurken dışsal olaylar, durumlar ve maddi mallar hakkında düşünmemizdir. Fakat bu dışsal olayların, yalnızca yaşamlarımızda duygusal bir fark yaratıkları ölçüde, mutluluk yargılarımızla ilgili olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir. DAS'ta hem yargı hem de standart, bir bireyin mutluluğunun belirlenmesi için çok önemlidir. Eğer standart statik olsaydı bireyin mutlu olup olmadığı konusunda bir gerçeğin olduğunu makul bir şekilde herhangi bir yargıda bulunulmadan önce söylenebilirdi. Yapılan psikolojik deneylerin sonucunda yaşam memnuniyeti yargılarında standartların statik olmadıkları görülmüştür. Aynı durumun mutluluk standartları için de geçerli olduğunu varsaymak yerinde olacaktır. Her etmen için mutluluk standartlarının değişeceği bir aralığın mevcut olması muhtemel olması, bireyin mutluluk standardının dinamik bir standart olduğu anlamına gelmektedir. Bu nedenle, standardın belirlenmesi ve dolayısıyla mutluluğun belirlenmesi karar anına kadar yapılmamaktadır (Bremner, 2011: 163-165).

3.5. Kavramsal-Gönderme Mutluluk Teorisi

Bir kişinin mutlu olup olmadığına dair değerlendirme içinde bulunduğu ruh halinden etkilenebilir, ancak bu kişinin genel mutluluğunun belirlenmesi için yeterince etkili olmamaktadır. Rojas (2005) tarafından ortaya atılan Kavramsal- Gönderme Mutluluk Teorisi, kısaca CRT (The Conceptual-Referent Theory of Happiness), bir birey için kavradığı mutluluk kavramının o kişinin refahın nasıl olması gerektiği anlayışı ile ilişkilendirmesi üzerinde durur (2005: 262). Bu teoride vurgulanan nokta ise heterojenliğin önemi ve kişilerin mutluluk arayışında farklı mutluluk çerçevelerini temel alıp o mutluluk kavramını elde etmeye çalışmalarıdır (Rojas 2005: 263). Mutluluğu zaman içinde birçok filozof kavramsallaştırmaya çalışmıştı. Bu felsefi kavram çalışmalarını iki gruba ayırabiliriz. İlk grup mutlu bir yaşama sahip olmanın asıl temeli olarak kişinin iç durumu üzerinde durmuştur. İkinci grup ise mutluluğu

kişinin dış dünyasıyla etkileşimini ilişkilendirmiş; bu nedenle, bir kişinin dış durumunun onun mutluluğunu etkilediğini öne sürmüşlerdir (Rojas, 2007: 3). Mutluluğun süre gelen bu felsefi kavramlarını kullanarak, ne olduğunu ifade etmek için bir tipoloji oluşturuldu. Filozoflar, genellikle fikirlerini çoğu insanın anlayamayacağı bir şekilde kompleks olarak ifade ederler, bu nedenle mutluluk için kavramsal göndermelerin kolayca anlaşılabilir ifadelerle anlatılması gerekmektedir, böylece insanlar bu farklı mutluluk türleri kavramlarını kolayca tanıyabilir (Rojas, 2005: 266). Bu bağlamda Rodriguiz (2001) çalışmasından yola çıkılarak oluşturulan kavramlar şu şekildedir Stoacılık (Stoicism), Erdem (Virtue), Zevk (Enjoyment), Anı yaşamak (Carpe diem), Memnuniyet (Satisfaction), Ütopik (Utopian), Sükûnet (Tranquillity), Tamamlama (Fulfillment). Her bir mutluluk referansı için basit tek cümlelik ne olduğunu açıklaması olan ifade oluşturuldu, bunlar da aşağıda Tablo 1’de özetlenmiştir (Rojas, 2005: 270).

Tablo 1. CRT’ye göre mutluluk kavramları

Stoacılık	“Mutluluk, her şeyi olduğu gibi kabul etmektir.”
Erdem	“Mutluluk, başkalarıyla ve kendimizle ilişkilerimizde düzgün davranma duygusudur.”
Zevk	“Mutluluk, hayatta elde ettiğinden zevk almaktır.”
Anı Yaşamak	“Mutluluk hayatın her anını yakalamaktır.”
Memnuniyet	“Mutluluk, sahip olduğumla ve olduğum kişiyle tatmin olmaktır.”
Ütopik	“Mutluluk, yalnızca yaklaşılmaya çalışabileceğimiz ulaşılamaz bir idealdir.”
Sükûnet	“Mutluluk, ulaşılabilir olanın ötesine bakmak değil, sakin bir yaşam sürmektir.”
Tamamlama	“Mutluluk, yeteneklerimizi tam olarak kullanmaktır.”

Kaynak: Rojas, 2005

3.6. Temel Çizgi Modeli

Temel Çizgi Modeline göre, bir kişinin hissedeceği mutluluk, mutluluğun gerçekleşmesi için doğru koşullara bakılmaksızın, mutluluğun belirlenmesi kişinin kendisi tarafından yapılır. Bu, bölgede sadece Tanrı’nın bazı insanları mutlu edip bazılarını mutlu etmemesiyle örneklenmiştir. Teori, genetik eğilim, kişilik özelliği, kültürel görüş ve homeostatik koruma gibi farklı varyantlardan türetilir. Genetik eğilim varyantı kişinin hayatından mutlu olup olmamasının kalıtsal özelliklerinin belirmesi üzerinde durur. Kişilik özelliğinin varyantının da genetiğe bağlı olduğu düşünülebilir, ancak bir kişinin daha mutlu olma eğilimindeki kişilik özelliği veya yaşamını nasıl değerlendirdiklerini etkileyen kişiliği olarak da görülebilir. Bir bireyin hayatında meydana gelen olayların seyrini belirleyerek o kişinin mutluluğu üzerinde de bir etkisi olabilir. Kültürel görüş varyantı, uluslararası mutluluktaki farklılıkları hesaba katar ve kişinin kendi yaşamıyla ilgili mutsuzluk hislerinin, mutluluklarına ilişkin görüşlerini şekillendirmede yaşadıkları toplumdaki kültürel normlara

kıyasla bir etkisinin olmadığını belirtir. Homeostatik koruma varyantı, insanların olumsuz koşulların ortaya çıkıp çıkmaması durumundan ilgisiz olarak mutluluk seviyelerini koruma eğiliminde olmaları varsayımına sahip olduğu için diğer varyantlardan farklıdır. Kişinin mutluluğundaki değişiklikler yerine genel mutluluk seviyesine odaklanır. Bu, 36 santigratta derecede sabitlenmiş vücut ısıımız olarak görselleştirilebilir, mutluluk da aynı şekilde belirli bir seviyede dengelenmesi olarak düşünülebilir. Bu seviye, 10 adımlı bir ölçekte bu, 7 ve 8 civarında kabul edilmektedir. Bu teorilerin sonuçlarına göre, mutluluğun bir değişken olmasından ziyade oldukça istikrarlı bir özellik olması nedeniyle, dış koşullardaki bir değişiklik ile bir bütün olarak toplumlar için mutluluk düzeyini artırma olasılığı zayıf olduğunu görüyoruz. Bunun ışığında, mutluluğu artırmanın tek yolunun genetik mühendisliği veya eğitimden geçtiğini ve bunları kullanarak gerçekleştirilecek mutluluk artışının mümkün olması durumunda bile sabit mutluluk düzeyindeki artışın küçük olacağını söyleyebiliriz (Veenhoven, 2009: 6-8).

3.7. Adaptasyon Teorileri ve Hedonik Döngü

Adaptasyon (adaptation) ya da uyum sağlama (adjustment) kavramları en geniş anlamlarıyla herhangi bir eylem, süreç veya mekanizmanın sabit ya da sürekli olan bir uyarının etkisini azalması olarak tanımlanabilir (Frederick ve Loewenstein, 1999: 302). Uyum düzeyi kuramı genel anlamda birey, yeni gelen bilgi olarak sayılabilecek uyarıların değerlendirirken bir ölçü kullandığını, gelen uyarın bu ölçünün üzerinde ise birey bu uyarıyı iyi altındaysa kötü olarak değerlendirileceğini söylemektedir. Sürekli iyi ya da kötü uyarın gelmesi ise bu ölçünün yerini değiştirecektir ve bundan sonraki uyarılar değişmiş olan ölçüye göre değerlendirilecektir (Güler ve Dönmez, 2011: 39). Hedonik döngü modeli ise uyum düzeyi kuramından yola çıkarak kişilerin öznel iyi oluş seviyelerinin uyarılar tarafından değiştirilmeyeceğini, etkilerinin geçici olduğunu dolayısıyla mutluluk seviyelerinin yaşamda karşılaşılan olaylar tarafından değişmediğini öne sürmektedir (Güler ve Dönmez, 2011: 40).

3.8. Diğer Mutluluk Teorileri

Seligman ve Royzman, geleneksel mutluluk teorileri için üç teori olduğunu belirtir. Bunlar, Hazcılık Teorisi (Hedonism Theory), Arzu Teorisi (Desire Theory) ve Objektif Liste Teorisi (Objective List Theory). Ayrıca bu üç teoriyi de toparlayan Otantik Mutluluk (Authentic Happiness) teorisinden de bahsederler (2003). Arzu Teorisi, insanların istediklerini elde ettiklerinde mutluluğa ulaşabileceklerini söyler, istek meselesinin ise tamamen söz konusu kişiye bağlı olduğunu belirtir. Bir kişinin isteği çok fazla zevk ve çok az acı ise, o zaman hedonizm kişinin arzularına dâhil edilebilir (Seligman ve Royzman, 2003). Bu teori mutluluk kavramına daha yakın olan daha öznel bir iyi olma biçimi sunmaktadır. Teori ile ilgili bir eleştiri ise arzu teorisinin bir bireyin yaşamının öznel değerlendirmesine veya arzularının yerine getirildiğini takdir etmesine bağlı olmaması ve bu

teori için önemli olanın, bireyin arzularının yerine getirilmesi gerçeği ışığında tatmin duygusu yaşaması değil, arzularının yerine getirilip getirilmesidir (Besser, 2020: 21-23). Objektif Liste Teorisine göre, bir kişinin mutluluğu, kariyer başarıları, arkadaşlık, eğitim, bilgi vb. şeyler gibi gerçek dünyada "gerçekten değerli" olduğu düşünülen şeylerin bir listesine dayanmalıdır. Bu teori, hissedilen duygu yerine mutluluğu bir değerli arayışlar listesine bağlamaktadır (Seligman ve Royzman, 2003).

Otantik Mutluluk teorisine göre kayda almamız gereken üç çeşit mutluluk türü vardır. Bunlar keyifli yaşam (zevkler), iyi yaşam (meşguliyet) ve anlamlı yaşam. İlk ikisi öznel olarak tanımlanabilir, üçüncüsü ise kısmen objektif olarak nitelendirilebilir ve kişinin zevk ve arzularından daha fazla anlamlı ve değerli olan bir şeye aidiyet ve hizmet etme üzerine kuruludur. Otantik mutluluğun her üç teoriyi kapsadığını mutluluk türlerini (keyifli yaşam hedonizmi, iyi yaşam arzuyu ve anlamlı yaşam amaç listesini) ayrıca üç teoriyi de içine alan "tam yaşamı" içerir (Seligman ve Royzman, 2003).

İstem (İhtiyak) Seviyesi Teorisi (Aspiration Level Theory) yaşam kalitesi araştırmalarında dayanır ve bu teori bir bireyin arzuladığı hedeflerinin veya isteklerinin doğurduğu sonuçlar açısından bireyin refahının mevcut durumu arasındaki farklılığın sonuçlarına odaklanır. Teori, insanın mutlak yargılarda bulunma konusunda isteksiz ve güçsüz olduğu gerçeğini içine dâhil etmektedir. İnsanlar mutlak yargılar yapmak yerine sürekli olarak çevreleriyle, geçmişleriyle ya da geleceğe dair beklentileriyle karşılaştırmalar yaparlar ve böylece ihtiyakın (özlemin) yani hayatlarında gerçekleştirmek istedikleri en büyük amaçlarını değiştirir ve geliştirirler. Sonuçlar daha sonra bu ihtiyaçlarından (özlemlerinden) sapmaları ile değerlendirilir.

4. Mutluluğun Ülke Düzeyinde Belirleyicileri

Mutluluk ya da yaşam memnuniyetinin bağlamsal faktörleri, toplum ve devlet düzeyindeki faktörler ile ilişkilidir. Bu faktörler arasında sosyal sermaye, demokrasi, daha iyi bir çevre, daha iyi hükümetin olması ve kişi başına düşen GSYH gibi faktörler bulunmaktadır (Sujarwoto, Tampubolon ve Pierewan, 2018: 930). Mutluluğu belirlemesinde etkili olan bu faktörler aşağıda özetlenecektir.

4.1. Gelir

İktisat teorisinin dayandığı temel düşünceden hareket ile daha fazla paranın daha fazla mutluluk getirdiğini söyleyebiliriz. Gelirin artması ekonomide büyümenin sağlanması ile satın alabilecek ürünlerin artması anlamına gelir, bu da faydanın dolayısıyla mutluluğun artması demektir. Dolayısıyla geliri fazla olan bireylerin az olanlara göre daha mutlu olduğunu söylemek yanlış değildir. Buradan yola çıkarak gelirini artırarak bir birey daha fazla mutluluk elde edebilir. Ülkeler için de benimsenen kamu

politikaları bir bütün olarak toplumun gelirini artırmayı hedefliyorsa, toplumun iyi oluşunda bir artış beklenebilir (Esmail ve Shili, 2018: 78).

Easterlin, ekonomik büyüme ile mutluluk arasındaki ilişkinin oldukça net bir şekilde var olduğu ancak bu ilişkinin insanların temel ihtiyaçlarını karşılayabildiği düzeyden sonra zayıf olduğu fikrine sahipti (Şeker, 2016: 77). Ancak hala kesin bir sonuca varıldığı gözükmemektedir. Kesinliğe ulaşamamış olunmasının nedeni teorik ve metodolojik eksikliklerden kaynaklanıyor olabilir. Teorik açıdan yanlış soruya odaklanılıyor olabilir. Mutluluk ile ekonomik büyümenin ilişkilendirilip ilişkilendirilemeyeceği sorusu yerine hangi koşullar altında gerçekleştiğini sormak gerekmektedir. Bazı akademisyenlere göre çağdaş toplumlarda ekonomik büyüme, öznel iyi oluş ile çok da olmasının beklenmemesi gerektiğini savunurken, diğerleri ekonomik büyümenin, zamanla artan öznel iyi oluşu ilişkili olduğunu iddia etmektedir. Ülke seçimi bu durumda önem arz etmektedir. Ülkenin gelişmiş, gelişmekte veya geçiş aşamasında olmasına bağlı olarak ekonomik büyüme ve mutluluk ilişkisi incelenebilir. Bir diğer görüş ise bu ilişkinin zamana bağlı olduğu, kısa dönemde ekonomik büyüme ve mutluluk ilişkisinin varlığından söz edilebilirken uzun dönemde bu ilişkinin yok olduğudur. Bu görüşlerin hiçbirisi, ne yazık ki, büyüme ve mutluluk arasındaki ilişkiyi etkileyen belirli koşullara odaklanmamaktadır (Mikucka, Sarracino ve Dubrow, 2017: 447).

Bir ülkenin büyümesinin hızlı olmasına rağmen o ülkedeki vatandaşların mutluluk oranlarının düşmesi 'Mutsuz Büyüme Paradoksu' olarak adlandırılan durumu ortaya çıkarmaktadır (Graham ve Chattopadhyay, 2013: 214). Mutsuzluğun nedeni, doğası gereği hızla değişen ekonomilerde, büyümenin genellikle farklı beceri setlerine verilen ödüllerdeki değişikliklere eşlik etmesi ve bazı gruplar için artan iş güvencesizliği ve buna bağlı olarak dikey veya yatay eşitsizlikteki artışlar olabilir (Graham, 2011: 231). Yaygın olarak eşitsizlik anlamında bilinen ekonomik eşitsizlik, dikey eşitsizlik, kişiler arasındaki karşılaştırmalardan doğar (Jayaraj ve Subramanian, 2006: 123). Daha az üstünde durulan yatay eşitsizlik ise gruplar arası karşılaştırmadan çıkar ve kalkınmanın ihmal edilmiş bir boyutu olarak görülmektedir. Yatay eşitsizliğin varlığı sosyo-politik olarak bir toplumda ekonomik eşitsizliğin en belirgin göstergesidir. Yatay eşitsizliği incelemek için gruplar arası göreceli dezavantaj, toplum çapında gruplar arası eşitsizlik veya grupla ilgili ayrımcılığı işaret eden göstergeler kullanılması gerekir ancak ilgili çalışmalarda bu göstergeler üzerinde fazla durulmamıştır (Jayaraj ve Subramanian, 2006: 123).

Ekonomide bireyin yaşam koşullarını iyileştirmek için izleyebileceği en etkili yolun gelirini artırmak olduğu düşünülür. Mutluluğun diğer belirleyicilerinde savunulan ayar noktası teorisinin aksine ekonomistlere göre bireysel gelir artışının mutluluğuna kalıcı olarak etki edebilmektedir (Easterlin, 2003: 11176). Genel anlamda bakıldığında da

daha fazla geliri olan bireyler daha az geliri olanlara kıyasla ortalamada daha mutludur. Ancak bireyin yaşamı boyunca geliri ile mutluluğu arasındaki ilişkinin bu şekilde olmadığı görülmektedir. İncelenen grup için yaşamları boyunca ortalama mutluluk aşağı yukarı sabit bir seviyede kalıyor olsa da gelirlerinde önemli bir artış yaşanmaktadır. Bu da o grup için geçmişte daha kötü durumda olduklarını ve gelecekte daha iyi olacaklarını düşünmelerine sebep olmaktadır. Mutluluk seviyelerinin yaşam boyunca gelirdeki artışa rağmen değişmemesini açıklarken öne sürülenler arasında bireylerin zaman içinde maddi tercihlerindeki veya isteklerindeki sistematik değişiklikler vardır (Easterlin, 2001: 465).

Hanehalkı gelirini azalan marjinal fayda olgusuyla açıklayacak olursak; bireyin gelirin az olması durumunda mutluluğunun gelirine daha fazla bağlı olduğu, orantılı artışıyla gelire verilen önemin azaldığını ifade eder. Kişinin temel ihtiyaçlarını karşılayacağı kadar geliri sağlandıktan sonra mutluluğunun temel kaynakları gelirden aile, arkadaşlar ve eşdeğer faktörlere kayar. Bir birim fazladan “satın alınabilecek” duygusal refahın tavanına kişi, daha yüksek gelirin fazladan bir etkisi olmadığı zaman ulaşır diyebiliriz (Rickardsson ve Mellander, 2017: 6-7). Paraya sahip olmak mutluluk açısından azalan ama olumlu bir etkisi olduğu görülürken, daha fazla para kazanmayı istemenin mutluluk seviyesine etkisi ters yöndedir. Paraya ve maddi varlıklara, özellikle aile ve sosyal ilişkiler pahasına çok fazla önem veren insanlar, yaşamlarından daha az tatmin olma eğiliminde olduğu dolayısıyla mutluluklarına servetin etkisi daha az olumlu ve daha fazla olumsuz etki şeklinde yansır (Diener vd., 2009: 157).

Easterlin’in çalışmasında ortaya koyduğu sonuç; zengin ülkelerin fakir ülkelere göre mutluluk düzeylerinin daha yüksek olduğu ancak zengin ülkelerde bu mutluluk düzeyinin zamanla, ülkenin gelirinin artmasına rağmen, artmadığıdır. Bu bulgusunun ardından mutluluk ve gelirin ya da büyümenin ilişkisi üzerine yapılan çeşitli çalışmalar da mutluluk ile gelir düzeyi arasında zayıf bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Tüm bunlara rağmen bireylerin çoğunluğu, daha yüksek gelir düzeyleri elde etmek ile ilgilendiklerini ifade ederek, bunun çoğu insan için açık bir hedef olduğu görülmektedir. Gözlemlerle ilgili birçok açıklama ortaya konulmuştur. Bu açıklamalardan bir tanesi öznel iyi oluşun yalnızca mutlak gelire bağlı olmadığı aynı zamanda kişinin gelirinin onun ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli olup olmadığına dair öznel algısına da bağlı olduğudur (Ferrer-i-Carbonell, 2005: 998-999). Bir diğer açıklama ise bireylerin gelirlerine dair algılarını bireyin geçmişteki durumu ve bireyin kendi gelirinin diğer insanların geliriyle karşılaştırmasının şekillendirdiğidir. Bireyin gelirini diğer insanlarla karşılaştırması toplumdaki göreceli konunun yaşam memnuniyeti için önemini yansıtmaktadır. Bu durum karşılaştırma geliri (comparison income) veya göreceli fayda etkisi (relative utility effect) olarak adlandırılmaktadır. Diğer insanlar genellikle referans grubu olarak değerlendirilir (Ferrer-i-Carbonell, 2005: 998-999). Bireylerin mutluluğunun nispi gelirlerine göre

belirlendiği teorisine göre birey kendi gelirini karşılaştırmış olduğu referans bir gelir düzeyi vardır. Bu referans gelir düzeyine göre bireyin kazancı düşük olursa kendisini nispeten yoksul hisseder ve daha az mutludur. Bu fikir ekonomi literatüründe önemli bir yer almamıştır, çünkü faydanın sadece mutlak gelire bağlı olduğu kabul edilmektedir (Clark ve Oswald, 1996: 359). Easterlin (1995), bireyin mutluluğunun kendi geliriyle doğru, diğer insanların geliriyle ters orantılı olarak değiştiğini tespit etmiştir (Ferrer-i-Carbonell, 2005: 999).

Bireylerin bulundukları toplum içindeki ilişkileri iki farklı açıdan önemli olmaktadır. İlki bireylerin, toplum içinde kendilerine eşdeğer gördükleri kişilerin ekonomik durumlarından etkilenmeleri, ikincisi ise bireylerin tüketim ve davranışlarının toplumdaki diğer bireylerin kararlarından etkilenmesidir. Bireysel faydaya diğer bireylerin tüketiminin etkisinin dahil nu edilmesinin ardından Duesenberry, karşılıklı bağımlı tercihlerin bireysel tüketim ve tasarruf davranışları üzerindeki etkisi üzerinde çalışmıştır. Takiben yapılan çalışmalar sonucunda bireysel tüketimin kısmen diğerlerinin tüketimi tarafından yönlendirildiği ortaya konulmuştur. Tercihlerin bu karşılıklı bağımlılığı nedeniyle, bireysel mutluluk bireyin diğerlerine kıyasla ne elde ettiğine bağlı olacaktır. Dolayısıyla mutluluğu belirleyen yalnızca maddi kazanımlar ve mutlak anlamda gelir olmayacak, aynı zamanda kişinin gelir açısından göreceli konumu da belirleyecektir (Ferrer-i-Carbonell, 2005: 1000-1001). Nispi gelirin mutluluk üzerindeki etkisinin yanı sıra bir de “beklenen gelir etkisi” ortaya çıkmaktadır. Gerçek geliri beklenen gelirini karşılamadığında ise bireyin mutluluğu azalır. Tersine gerçek gelirler beklenen gelirlerden daha yüksek olduğunda, insanlar mutlu olacaktır. (Tsui, 2014: 996).

4.2. Eşitsizlik

Eşitsizlik, bireyin kendisini başkalarıyla karşılaştırmasına ne kadar önem verdiği sorusunu ve referans grup içindeki bireyler arasındaki varyasyonun önemli bir rol oynadığı bireyler arası karşılaştırma sürecini özetlemektedir (van Praag, 2010: 113). Eşitsizlik kimileri için üretkenliğe yönelik bir fırsat veya ödül olarak yorumlanır, bu durumda olumsuz etkisinin olmadığı varsayılabilir. Kimileri için ise eşitsizlik, toplumun belirli kesimlerinin kalıcı dezavantajlarının bir yansımasıdır, böyle görüldüğünde ise olumlu etkisi yoktur. Daha geniş olarak tanımlanan eşitsizlik, diğer şeylerin yanı sıra, kültürler ve toplumlar arasında değişen eşitlik normlarını, adalet ve yeniden dağıtım hakkındaki görüşlerini içermektedir. Çalışmalar, eşitsizliğin tasarruflar, yatırımlar hatta oylamalar için caydırıcı unsurlar yaratmak gibi yıkıcı ve üretkenliği ve yeniliği ödüllendirmek gibi yapıcı etkilerinin olabileceğini ortaya koymuştur (Graham ve Felton, 2009: 158-159). İnsanların çoğunlukla eşitsizliklere karşı hoşnutsuz olduklarını söyleyebiliriz ve bunun olmasının birçok sebebi vardır. Bir sebebi ise bireylerin daha eşit bir durumda olmalarının kendileri için daha iyi koşullar sağlayabileceğine inanmaları olabilir (Ferrer-i-Carbonell ve

Ramos, 2013: 1016). Bu durumda eşitlik ile mutluluk arasında bir ilişki olduğu düşünülebilir. Eşitsizlik ile mutluluğun ilişkisi iki boyutta ele alınmalıdır. İlk önce gelir adaletsizliğinin öznel iyi oluşu nasıl etkilediği ve sonrasında sosyal eşitsizlik altında ırk, din, cinsiyet gibi toplum içinde eşitsizliğe neden olan faktörlerin mutluluğa etkisine bakılmalıdır.

Gelir eşitsizliği ile mutluluk arasındaki ilişkinin kurulması ilk olarak kişilerin kendi çıkarlarını gözettiği varsayımından kaynaklanır. Kişisel çıkarlarını gözetken bireyler gelir dağılımındaki eşitsizliği gelecekte daha kötü ya da daha riskli sonuçlarla karşılaşma olasılıklarıyla ilişkilendirirse eşitsizliğe karşı düşük toleranslı bir tutumu olacaktır. Ancak gelir eşitsizliğini bireyler, daha iyi fırsatlarla ilişkilendirirlerse eşitsizliği kabullenmeleri daha kolay olacaktır. (Ferrer-i-Carbonell ve Ramos, 2013: 1019-1021).

Öznel iyi oluş ve eşitsizlik arasındaki ilişkinin negatif yönlü olmasının kaynağı gelirin azalan marjinal faydası ve sosyal dayanışma ile kişiler arası ilişkilerin aşınmasına bağlanmaktadır. Düşük gelirli insanlara kıyasla zengin olan insanların fazladan bir birim daha gelirden sağladıkları fayda nispeten daha az olur, dolayısıyla ekonomik kaynakların geniş olanakları göz önüne alındığında, bu daha fazla paranın zenginleri daha mutlu etmediği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla teorik olarak daha eşitsiz toplumlarda ortalama iyi oluşun daha düşük olması beklenmektedir, ancak bu sonuç her zaman ampirik bulgularla desteklenmemektedir. Bu duruma getirilebilecek olası açıklama ise eşitsizlik ve iyi oluş arasındaki ilişkinin ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olabileceğidir. Orta gelirli ülkeler için gelir eşitsizliğinin azaltılmasının makul bir şekilde yoksulluğu azaltabileceğini ve iyi oluş seviyelerini artırabileceği gösterilmektedir. Fakir ülkeler için, gelir eşitsizliğinin artması, yalnızca bazı gruplarda daha düşük iyi oluş ile ilişkilendirilirken, iyi oluş üzerindeki eşitsizliğin genel bir olumlu etkisini belgelenmektedir. Bunların yanı sıra gelir eşitsizliği suç, şiddet ve sosyal çatışmaların artışına sebep olabilir bu sıralananlar ise iyi oluşu olumsuz olarak etkilemektedir. Yapılan çalışmalara bakıldığında ekonomik büyüme, gelir eşitsizliği eşlik ettiğinde sosyal bağlar, dayanışma ve iş birliği duyguları zayıflamakta hem sosyal sermayenin hem de öznel iyi oluşun aşınmasına sebep olmaktadır (Mikucka, Sarracino ve Dubrow, 2017: 449).

Atkinson, istatistiksel bir ölçümden öte bir eşitsizlik ölçüsü tasarlamaya çalıştığında, açıkça belirtmiş olmasa bile, sosyal eşitsizliği ölçmek için ilgili ölçünün gelir eşitsizliği olmadığını onun yerine öznel iyi oluş eşitsizliği olduğunu öne sürmüştü. Bu eşitsizlik ölçüsü, minimum eşitsizliğin sosyal refah fonksiyonunun maksimize edildiği duruma karşılık geldiği ve iç büküklük nedeniyle herkesin eşit miktarda fayda veya refahtan yararlandığı bir sosyal refah fonksiyonuna (SWF) dayanıyordu (Van Praag, 2010: 112).

Araştırmacıların özellikle ortaya koyduğu nokta ise gelir eşitsizliğinin arttığı durumda bile ekonomik büyüme ile mutluluk eşitsizliği arasında bir ters yönlü ilişki olduğudur.

Mutluluk eşitsizliğinin artan gelir eşitsizliği ile düşmesinin bir sebebi olarak milli gelirdeki artışın daha fazla kamu malının sağlanmasına izin vermesi ve bunun da öznel iyi oluş dağılımının sıkılaştırılması gösterilmektedir. Daha iyi sağlık gibi kamu malları gelir ile mutluluğu farklı etkilemektedir. Bir başka açıklama ise zengin ülkelerdeki ekonomik büyüme sonucunda kültürel açıdan ifadelerde daha çeşitli bir topluma dönüşmelerine neden olur bu da insanların gelir, zevk ve tüketim açısından ayrılıyor olsalar bile mutluluk açısından bir araya gelmelerini sağlamış olabilir (Ortiz-Ospina ve Roser, 2021).

4.3. İşsizlik

İşsizliğin özellikle mutluluk üzerinde, ciddi olumsuz etkileri olduğu iyi belgelenmiş bir gerçektir (Winkelmann, 2014: 1). İşsiz olma durumu bireyin gelirinin yanı sıra maddi olmayan diğer katkılarından yoksun kalınmasına neden olur. Bu maddi olmayan, manevi menfaatler sosyal statü kaybı, aile dışındaki insanlarla daha az temas, motivasyon bozukluğuna yol açan daha zayıf bir zaman yapısı ve genel olarak hayatta amaç ve hedef duygusu eksikliği şeklinde sıralanabilir. Bireysel işsizlik ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışmanın yanında diğer kişilerin işsizliğinin bireyin öznel iyi oluşu üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar da olmuştur. İşsizlik oranı, enflasyon ve faiz oranı gibi makroekonomik değişkenlerin bireysel mutluluk üzerindeki etkisi araştırmalara konu olmuştur. Örneğin bir bölgedeki veya ülkedeki tüm bireyler arasında işsizlik veya enflasyonun ortalama etkisi çeşitli çalışmalar tarafından hesaplanabilmektedir. Ayrıca işsizliğin hem istihdam edilenler hem de işsizler üzerindeki etkisi incelendiğinde, işsizliğin istihdam edilenler için düşük düzeydeki mutluluk ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Bunun nedeni ise bireyin kendi iş güvencesine duyduğu şüphe, iş piyasasının daha iyi olması durumunda bırakacakları işlerde çalışmaya devam ediyor olabilmesi durumunun oluşması ve psikolojik olarak ise çalışanların etraflarında bu kadar işsiz var iken bir iş sahibi olmalarından dolayı suçluluk duymaları ile açıklanmaktadır. İşsizliğin tek tek bireysel işsizler üzerindeki etkisi daha belirsizdir. Bir yandan işsizliğin artması durumunda işsiz olan kişi iş bulma konusunda ve genel piyasanın durumu konusunda ümitsizliği artarken işsiz olmanın sosyal olarak kabul edilebilir bir durum olmasından dolayı mutluluğuna olan etkisi zayıflayabilir. Bölgesel işsizliğin çalışan bireyler için öznel iyi oluşlarını azalttığı, işsiz olanların ise daha yüksek işsizlik oranlarına sahip bölgelerde daha yüksek öznel iyi oluş seviyeleri bildirdiği gözlemlenmiştir (Clark, Knabe ve Raetzl, 2009: 52-53).

4.4. Politik Faktörler

Tarihte politikanın insan mutluluğuna etkisi ve insan mutluluğundaki değişimlerin politik sonuçları üzerinde fazlasıyla düşünülmüş ve görüş bildirilmiş konulardır. Aristo'nun ahlaki karakterin ve erdemin gelişiminin insan mutluluğunun anahtarı olduğunu bunun için devletin çok önemli bir role sahip olduğunu belirtmesinden tutun, Thomas Jefferson'ın tüm meşru hükümetin tek amacının

insanın özgürlüğü ve mutluluğunu sağlamak olduğunu yazmasına kadar politika ve mutluluk ilişkisi tartışılmıştır. Bu tartışmalar yakın zamana kadar sadece tartışma olarak kalmıştır. Günümüzde mutluluk üzerine artan veri ve gelişen analiz yöntemleri ile bu tartışmalar bilimsel araştırmaya kaymaktadır (Pacek, 2009: 231).

Mutluluk üzerine yapılan çalışmalarda hâkim teorik görüş, ülkeler arasındaki yaşam memnuniyetinin sebebi olarak siyaseti göstermeseler bile belirli siyasi sonuçlar, ekonomik veya kültürel koşullardan bağımsız olarak bir ulusun genel memnuniyet düzeyini etkileyebilmektedir. Bu farkı açıklamak için kullanılan bir yaklaşım ise Maslow'un (1970) temelleri fiziksel ve ekonomik güvenlik olan insan ihtiyaçları konusundaki çalışmasına dayanan yaşanabilirlik teorisidir. Bu yaklaşıma göre daha fazla ihtiyaçları karşılanan kişiler daha yüksek mutluluk seviyelerine ulaşacaklardır. Bu yaklaşımı geliştiren Veenhoven'a göre bu yaklaşım, insanları daha iyi veya daha yaşanabilir toplumlarda yaşamaları, daha iyi hayatlar sürdürebilecekleri şeklindeki sağduyu temeline dayanmaktadır. Yaşanabilir bir toplumu oluşturan etmenlerin neler olduğu tartışmaya açık olsa bile temel düşünce nettir Nüfusunun ihtiyaçları daha iyi karşılanan ülkelerdeki insanlar daha mutlu olacaktır (Radcliff, 2001: 949-450).

Yaşanabilirlik teorisine göre mutluluk seviyeleri, ihtiyaçları karşılamaya yönelik başarılı politik stratejilere yanıt olarak değişmelidir. En belirgin stratejiler, "iyi toplum" a yönelik temel ideolojik yaklaşımlarda yansıtılır. Geleneksel sol, insan ihtiyaçlarının devlet garantisini destekler ve geleneksel sağ, piyasaya güvenmekten yanadır. Eğer bu yaklaşımlar ihtiyaçların elde edilmesine farklı şekilde katkıda bulunuyorsa, kurumsallaşmaları ortalama olarak insan mutluluğunu etkilemelidir. Gerçekten de belki de demokratik siyasetin geçerliliği için en temel ve zorlayıcı test, öznel yaşam kalitesinin hükümeti kontrol eden partiye ve izlenen politika türlerine göre değişip değişmediğidir. Yaşam memnuniyeti seviyelerinin politik faktörlere yanıt olarak sistematik olarak değiştiği gözlemlenmiştir. Hayatı daha konforlu ve güvenli hale getiren ulusal unsurlarla öznel yaşam kalitesiyle doğrudan değişmektedir. Dolayısıyla öznel iyi oluşun, seçmenlerin siyasi tercihlerinden ve seçtikleri hükümetlerden anlamlı bir şekilde etkilendiği söylenebilir (Radcliff, 2001: 949-450).

4.5. Kurumlar

Bireysel ve toplumsal refahın doruk noktası olarak mutluluğu gören Bentham ile başlayan faydacılara kıyasla John Rawls yaklaşımında bir toplumun adil yaşamayı ortak bir algı olarak paylaşmasını nihai iyilik şeklinde tanımlamaktadır. Faydacılar başta mutluluk ile gelir arasındaki ilişkiyi refahı gelirin artırması ve bunun etkisiyle mutluluğu artırması şeklinde yapmıştır. Ancak Rawls'a göre mutluluk merkezde olmamalı ve rasyonel bir yaşam planına sahip bireylerin mutluluğu hedef haline getirmediklerini öne sürer. Ona göre bireyler adalet duygusu ve iyi oluş anlayışı olmak üzere iki ahlaki kapasiteye sahiptir. Dolayısıyla adil

olan kurumların içsel değerlerinin yanı sıra, düzenli bir toplumda yaşamak, bireylerin adalet anlayışlarına uygun olduğu için mutluluk algılarını etkilemektedir. Buradan da bireylerin yaşam doyumları için kurumların kalitesinin de bir bileşen olarak görülmesi sonucu çıkmaktadır (Mota ve Pereira, 2008: 1-2).

Mota ve Pereira, yaptıkları çalışmada sosyal bağların ve kamu kurumlarının kalitesinin ekonomik performansına olan etkisinden yola çıkarak bireylerin mutlulukları üzerindeki etkisini incelemiştir. Onlara göre insanlar maddi açıdan daha iyi durumda oldukları için değil, aynı zamanda daha iyi düzenlenmiş bir toplumda yaşadıkları ve sosyal bağlarının fazla olması nedeniyle yaşam memnuniyetleri daha yüksek seviyelerde gözlenebilir (Mota ve Pereira, 2008: 3). Bunu incelemek için maddi refahın, sosyal sermaye düzeylerinin ve kurumların algılanan kalitesinin, yaşam memnuniyeti üzerinde bir etkisinin olup olmadığı analiz edilmiştir (Mota ve Pereira, 2008: 8). Sonuçta mutluluk ile ilişkili olan faktörler arasında maddi refahla ilgili kişisel özellikler ve olağan sosyo-demografik özelliklerin yanı sıra kurumların, algılanan adaletin de olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca insan haklarına saygı ve polise güven, bireysel yaşam memnuniyeti ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Bireylerin ait olduğu sosyal ağların ise yaşam memnuniyeti ile doğru orantılı olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar Rawls'ın adalet teorisini destekler biçimdedir. Adil kurumların düzenli işleyen bir toplum için değerli olduğu ve vatandaşların bunlara değer veriyor olduğunun göstergesi ve bu bağlamda daha iyi olan kurumları artan yaşam memnuniyeti ile ilişkilendiriyor olduklarını göstermektedir (Mota ve Pereira, 2008: 15).

Günümüzde gelişmiş dünyanın sakinleri kişi başına düşen GSYH artışlarına değer vermiyorsa, bu ülkelerdeki ortalama mutluluğun zaman içinde çok fazla değişmediğini gözlemlemek şaşırtıcı değildir. Belirli bir yaşam standardına ulaşıldıktan sonra, ek ekonomik kalkınmanın mutluluğu artırmadığını, bunun yerine bireylerin daha fazla medeni haklara ve daha az yolsuzluğa sahip daha demokratik bir sistemi tercih ettiğini göstermektedir (Altındağ ve Xu, 2011: 12-13).

4.6. Demokrasi

Mutluluk ve demokrasi arasındaki ilişkiyi ortaya koymak ilk bakışta oldukça basittir, demokratik kurumların varlığı ve sürdürülmesi mutluluğu artırır. Demokratik toplumlardaki bireyler, otoriter toplumlardakilere kıyasla daha yüksek düzeyde mutluluk sergilemektedirler. Ancak demokratik kurumların oluşturulmasının ardından komünizm sonrası dünyada yaşam memnuniyetinde doğrusal ve çoğu zaman ani olan düşüşler ve tersine, rejimin siyasi reformları engellenmeye devam edildikçe komünist Çin'de yükselen öznel iyi oluş seviyeleri mutluluk ve demokrasinin ilişkisinin daha detaylı düşünülmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla araştırmacılar arasındaki genel kanı demokrasinin insan mutluluğuna bir miktar katkıda bulunduğunu ancak insan deneyimlerinin diğer yönleri kadar

etkisi olmadığı şeklindedir. Demokratik kurumların benimsenmesi toplumların mutlu olması için yeterli bir yol olarak gözüke de daha kapsamlı araştırmalar ışığında bu ilişkinin tek yönlü olmadığı savunulabilir (Pacek, 2009: 232-233). Yüksek mutluluk seviyelerinin hoşnutsuzluk ve sistem istikrarsızlaştırıcı faaliyetlerinin azalması anlamına geldiği için demokratik sistemin uzun dönemde kalıcılığının korunmasını sağlar. Baskıcı yöntemlere bel bağlayamayan demokratik rejimler için bu özellikle önemlidir. Kişisel ve kurumsal güven, başkalarına karşı hoşgörü, sosyal sermaye gibi öznel iyi oluş ile ilişkisi olduğu kanıtlanmış özelliklerin çoğu demokrasinin korunması için kritik öneme sahiptir. İyi işleyen bir demokrasiye işaret eden ve bireylere öz-değer ve özerklik duygusu, artan bilgi, yeterlilik, farkındalık duyguları sağlayan siyasi katılım da mutluluğa etki eden bir faktördür (Pacek, 2009: 233).

Geçiş ülkelerinde demokrasinin yaşam memnuniyeti üzerindeki olumlu etkisinin, uzun bir demokratik geleneğe sahip ülkelerle karşılaştırıldığında daha küçük olduğu görülmektedir. Buradan demokratik yapı ile tanıştırdıktan sonra demokrasinin mutluluk üzerindeki tüm etkisinin hissedilmesi zaman alabileceği sonucuna varılabilir. Ayrıca geçiş ülkeleri için o ülkenin diğer makro ekonomik değişkenlerine bakıldığında, demokrasinin mutluluk üzerindeki etkisinin daha da azalmakta olduğu görülmüştür. Dolayısıyla daha yüksek demokrasi seviyelerine sahip ülkelerde seçmenlerin tercihlerine daha yakın olan prosedürler ve politikalar uygulanabilmesinin, vatandaşların mutluluklarının artmasına neden olacağı sonucuna ulaşılabilir (Dorn vd., 2005: 508-509).

4.7. Çevresel Faktörler

Bireyin yaşadığı alan veya yerin yaşam kalitesini etkilediğini gösterilse de mutluluğun mekânsal yönünün incelenmesi 1990'larda olmuştur. İnsanların yakın çevrelerinin özellikleri, onların öznel iyi oluşunu etkilediği gibi daha geniş çevrelerinin özellikleri de neyin mutlu ettiği konusunun açıklanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu konu da yapılan çalışmaların bulgusunda uçak gürültüsü, hava kirliliği ve hâkim iklim gibi çevresel değişkenlerin öznel iyi oluşu etkilediği bulunmuştur. Aşırı gürültü seviyeleri, hava kirliliği öznel iyi oluşu olumsuz etkilemektedir.

Günümüzde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde kentleşme ve kent yapıları; sürdürülebilirlik, sağlıklı ve yaşanabilir topluluklar oluşturmak, yaşayan vatandaşlarının yaşam kalitelerini artırabilmek için önem verilmeye başlanan bir konu olmuştur. Yaşam memnuniyetinin, önceden GSYH ile ölçülen gelişmişlik ölçüsünün yerine almasıyla insanların yaşamayı tercih etmeleri için şehirler arasında bir rekabet artışı yaşanmıştır. Şehirler, yatırım çekmek ve yaşanabilir şehirler oluşturabilmek için birbiri ile yarış haline girmiştir. Sürdürülebilirlik, öznel iyi oluşu maksimize ederken çevreye etkiyi minimize etmeyi hedeflemektedir. Bu yüzden sürdürülebilir kalkınmayı hedeflemek ülkelerin gelişmesinin yanında insanlar için

refah artışı da sağlayacaktır. Sürdürülebilir kentsel planlama da ise doğal sistem ile insan sistemi arasındaki ilişkiyi etkileyebilecek ve belirleyebilecek çevresel, sosyal, ekonomik, politik ve yönetim faktörlerini hesaba katılmalıdır. Farklı şehirlerde veya ülkelerde yaşam kalitesini ölçmek ve derecelendirmek için geliştirilen öznel iyi oluş endekslerinin (Örneğin, Mutlu Gezegen Endeksi Gallup-Healthways Refah Endeksi, BM Kalkınma Endeksi, Daha İyi Yaşam Endeksi ve Mutlu Gezegen Endeksi) gelişimine neden olmuştur.

4.8. Toplum Koşulları ve Kültür

Yaşam memnuniyetinin ülkeler arası farklılıkları incelenirken ortaya atılan bir yaklaşım ise kültürel teoridir. Bu teoriye göre farklı ülkelerin güçlü ve kalıcı "ulusal inançlar" veya "ulusal karakter özellikleri" nedeniyle farklı mutluluk seviyeleri sergilediği ileri sürülür. Bireysel keder ve neşeden ziyade bilişsel kültürel normların mutluluk seviyelerinde yansıtılması nedeniyle uluslararası farklılıkların olduğu düşünülmektedir (Radcliff, 2001: 939). Sosyal göstergeler üzerine yapılan çalışmalar uluslararası düzeyde karşılaştırabilir ve tekrarlanabilir nitelik taşıdıklarında bireylerin 'iyi yaşam' olarak sosyal ve ekonomik faktörleri nasıl değerlendirdikleri, önemi ve bulguları ortaya konulabilir. Ancak bu bulguların geçerli ve kullanılabilir olması toplumların birbiri ile karşılaştırabilir olması durumunda mümkündür (Andrews ve Inglehart, 1979: 73). Dil değişkeninin kültürü temsil etmesi için kullanıldığı demokratik kurumlar ile mutluluk arasındaki ilişkiyi kültür dahil edilerek inceleyen çalışmada en mutlu insanların İngilizce konuşan ülkelerde yaşadığı, bunu Almanca konuşan ülkelerin ve İskandinav ülkelerindeki bireylerin izlediği görülmüştür (Dorn vd., 2005: 508).

Mutluluk anketleri ile yapılan uluslararası çalışmalarda toplumların mutluluk seviyeleri arasında ciddi farklılıklar tespit edilmiştir ancak bu farklılık ülkenin ekonomik gelişmişliği ile açıklanmaktadır. Bu özünde doğru bir tespittir. En mutsuz olarak tespit edilen ülkeler aynı zaman da ekonomik gelişmişlikleri en düşük olan ülkelerdir. Ulusal zenginlik aynı zamanda ülkedeki demokratik yönetim, insan hakları ve uzun ömür gibi sosyal göstergeler ile yüksek oranda ilişkili olmaktadır. Ekonomik gelişmişliğin ötesinde toplumların mutluluğun arzu edilirliliği, olumlu ve olumsuz duyguların uygun ifadesi ile ilgili farklı normlar bulunmaktadır. Bu da kültürler arasında farklı öznel iyi oluş seviyelerin olmasına neden olabilir (Diener vd., 2009: 158). Öznel iyi oluşu en çok etkileyen değişkenlerin kültür tarafından yönetilmesi kültür ile mutluluk arasındaki ilişki konusunda bir fikir verebilir. Örneğin kişilik özelliği olan özsayıgı bireyci kültürlerde öznel iyi oluşu toplulukçu kültürlerde olduğundan daha güçlü bir şekilde açıklamaktadır. Bu bulguya paralel olarak, bireyci kültürlerde insanlar mutluluk seviyelerini yargırlarken kişisel duygu deneyimlerine dayandırılırken, kolektivist kültürlerde insanlar başkalarının değerlendirmeleri üzerinde daha çok dururlar (Diener vd., 2009: 158-159).

4.9. Mutluluğu Etkileyen Diğer Belirleyiciler

Mutluluğa etki eden bireysel ve ülke düzeyindeki faktörler olarak sınıflandırmayacağımız, ancak mutluluğun belirlenmesinde etkili olan birtakım faktörler bulunmaktadır. Bunlar adaptasyon, sosyal karşılaştırma ile beklentiler ve hedeflerdir. İnsanların geliri artmasıyla mutluluk düzeyleri artar ancak zamanla bu artmakta olan gelire alışır ve mutlulukları düşebilir, bu olaya adaptasyon denilmektedir. Gelirdeki artışa paralel ortaya çıkan bu tarz bir adaptasyon çok tartışılan Easterlin Paradoksunun da yanıtı olmaya adaydır. Bu nedenle mutluluk düzeylerinde adaptasyonun gerçekten var olup olmadığının ortaya konulması önemlidir. Bu bağlamda kısmi ve tam adaptasyonun tanımını yapmak gereklidir. Kısmi adaptasyonda uzun dönemdeki etki, mutlak boyutu olarak önemli ölçüde küçüktür ancak yine de anlamlı ve pozitif işaretlidir. Tam adaptasyonda ise eş zamandaki etki, uzun dönemdeki etkiden önemli ölçüde daha büyük olmasının yanı sıra uzun dönemdeki etki sıfıra yakın ve anlamlı değildir (Kaiser, 2019: 494-495).

Öznel iyi oluşun bağlı olduğu değişken çeşitlerinden biri bireyin yaşı, sağlık durumu, geliri gibi kendi özelliklerinden oluşanlar, diğeri ise referans grubuna ait bireylerin özelliklerinden oluşanlardır. Yapılan çalışmaların odaklandığı çoğunlukla nesnel değişkenlerin öznel iyi oluş üzerindeki etkisidir (van Praag, 2011: 111). Ülkeler arası mutluluk düzeyleri düşünüldüğünde Easterlin'in yapmış olduğu ekonomik kalkınma ve ulusal memnuniyet arasındaki ilişkiye dair analizleriyle güçlü şekilde ilişkilendirilen karşılaştırma teorisidir (Radcliff, 2001: 939). Psikolojide sosyal karşılaştırma teorisi, insanların kendileri ile başkaları arasında neden karşılaştırma yaptığını açıklamak için ortaya konulmuş. İlk olarak Festinger bu teoriyi ortaya atmış ve insanların kendilerini başkalarıyla kıyaslamalarının doğuştan gelen bir dürtü olduğunu öne sürmüştür. İnsanların kendileri hakkında doğru değerlendirmeler yapabilmek için bir ölçüt oluşturmanın yolu olarak bu karşılaştırma sürecine girildiği düşünülmüştür. İnsanlar kendilerini geliştirmek için ilham istediklerinde kendilerinden daha iyi olanlarla, durumları hakkında daha iyi hissetmek istediklerinde ise kendilerinden daha kötü olanlarla karşılaştırma yaparlar. Sosyal karşılaştırmanın etkileri gelir veya tüketim ile sınırlı olmayabilir, mutluluk da göreceli olabilir (Björnskov, 2008: 1751). Sosyal karşılaştırma teorisine göre bir bireyin memnuniyeti için önemli olanın, saygı duyduğu ve benzetmek istediği kişiler olarak tanımlanan seçilmiş bir grup insan karşısındaki göreceli konumudur. Dolayısıyla ekonomik büyümenin getirdiği gelir düzeylerindeki iyileşme, göreceli kazançlar ve kayıplarla telafi edildiğinde ortalama öznel iyi oluşta ihmal edilebilir bir artışa neden olmaktadır (Bartolini ve Sarracino, 2014: 243). Ülkeler arası mutluluk düzeyleri için zengin ülkelerin fakir ülkelere göre daha fazla ortalama mutluluk göstermemesinin sebebi olarak bireylerin yaşamına ilişkin öznel değerlendirmelerini mutlak değil, tüketim normlarına göre yapıyor olmalarındandır. Bu standardın üstündekiler daha mutlu,

altındakiler daha mutsuz sayılır (Radcliff, 2001: 939).

Öznel olan değişkenlerin mutluluğa olan etkisi bireyler için en az nesnel olan değişkenlerin etkisi kadar önemli olsa da öznel değişkenler üzerine yapılan çalışmalar nesnel olanlar kadar fazla değildir. Winkelmann ve Winkelmann'ın 1998'deki çalışmaları bireylerin işsiz kalmaları nedeniyle yaşam doyumlarında oluşan azalmanın büyük kısmının parasal olmayan, bu parasal olmayan faktörlerden bazıları öznel faktörlerden oluştuğunu tespit etmişlerdir (Piper, 2019: 2). Bu araştırmacıların dışında bireysel mutluluk ile gelecek beklentisi arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok ekonomist olmuştur. Bireyin gelecekteki gelir ve istihdam beklentilerindeki belirsizliğin mevcut öznel iyi oluşunu etkileyebileceği öne sürülmüştür. Başka bir çalışma ise gelecekteki iklim değişikliğiyle ilgili kötüleşen beklentilerin iyi oluşu olumsuz yönde etkilediğine dair güçlü kanıtlar sunmaktadır. İyimser beklentilerin mutluluğa etkisi psikoloji çalışmalarından alınmıştır. Genel anlamda iyimserlik ve iyi sağlık arasındaki korelasyon ile mutluluk arasında bağlantı kurmanın iyimserlik kavramının daha ayrıntılı olarak üzerinde durulması gerektiğini göstermektedir. Genel olarak, iyimserlik, karamsarlıktan daha fazla çalışılmış gibi görünmektedir. Bireysel iyi oluş için kötümserliğin etkisi iyimserliğe göre daha fazla olduğu çalışmalar tarafından ortaya konulmuştur (Piper, 2019: 4).

5. Türkiye'de Mutluluğun Belirleyicilerine Yönelik Bir Analiz

Bir insanın mutluluğunu belirleyen birçok faktör vardır. Bu faktörler arasından mutluluğun en büyük kısmının genetik tarafından belirlendiği yapılan çalışmalar sonucunda ortaya konulmuş olsa da kişinin yaşam koşulları ve tercihlerinin belirlediği kısım yok sayılamaz. Yaşam Memnuniyeti Araştırması Anketlerinden alınan veriler ile Türkiye'de yaşayan vatandaşların mutluluklarının hangi belirleyiciler tarafından ne kadar etkiyle oluştuğuna ilişkin analiz yapılmıştır. Buna göre ilk önce bu analiz için kullanılan veriler ve yöntemlerden bahsedilecek ardından bulgular ve çıkarımlara değinilecektir. Yaşam memnuniyeti konusunda psikologlar kardinal ölçülebilir bir değer olduğu görüşünde ancak kardinalite ekonomide hala şüphe ile yaklaşılacak bir konudur. Bu nedenle bireysel mutluluğu inceleyen ekonomik çalışmalar ordinal, yani sadece sıralı olarak karşılaştırılabilir kabul etmektedir (Ferrer - i - Carbonell ve Frijters, 2004: 641).

5.1. Veri

Bu çalışmada kullanılan veri seti TÜİK'in Yaşam Memnuniyeti Araştırmalarının 2017, 2018 ve 2019 yıllarında yapmış olduğu anketlerden alınmıştır. Yaşam Memnuniyeti Araştırmasındaki ana hedef, Türkiye'de yaşayan bireylerin yaşamlarındaki ve kamu hizmetlerindeki memnuniyetlerini ölçmek ve zaman içindeki değişimlerini tespit etmektir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021: 4). Bu ankette 2017 yılında eklenen yaşam memnuniyeti düzeyi, yaşanan yerdeki su kalitesinden duyulan memnuniyet,

temizlik hizmetlerinden duyulan memnuniyet, kişinin ihtiyacı olduğunda yardım edebilecek bir yakınının olup olmadığına dair sorular, 2018 yılında ise uyuşturucu kullanımının algıları ile ilgili sorular dahil edilmiştir. Soruların yönlendirildiği hane halkları Türkiye sınırlarının içindeki yerleşim yerlerinde ikamet eden hane halklarıdır ve kap içine alınan fertler ise 18 yaşında veya 18 yaşın üzerindeki bireylerden oluşmaktadır. Burada hane halkı terimi ailevi bağlantılarına bakılmaksızın aynı konut içerisinde yaşayan bireyleri kapsamaktadır. Hane halkı geliri ise o hanede yaşayanların getirmiş oldukları gelirlerin toplamını belirtmektedir. Mutluluk kavramı “Acı, keder ve ıstırapın yokluğu ve bunların yerine sevinç, neşe ve tatmin duygularının varlığıyla karakterize edilen durum; hayattan genel olarak memnun olma hali” olarak tanımlanırken memnuniyet “İhtiyaçların ve isteklerin karşılanmasından doğan tatmin duygusu” şeklinde tanımlanmıştır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021: 12-13).

Tablo 2. Yaşam Memnuniyeti Araştırması’nın örnek, cevaplı hane ve fert sayıları, 2017-2019

Yıl	Örnek Hane Sayısı	Görüşülen Hane Sayısı	Görüşülen Fert Sayısı
2017	5410	4790	9876
2018	5410	4733	9719
2019	5410	4593	9212

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (2021: 11)

Kullanılan veriler TÜİK’in 2017-2019 Yaşam Memnuniyeti Araştırmasından anketlerinin mikro veri setinden oluşmaktadır. Tablo 2’de görüldüğü üzere veri setinin örnekleme 5410 haneden oluşmaktadır.

Türkiye’deki mutluluğun belirleyicilerini tespit etmek Yaşam Memnuniyeti araştırma anketlerinden elde edilen veriler şu şekildedir:

- (i). Mutluluk verisi bireylerin kendi öz değerlendirmesiyle bildirdikleri mutluluk seviyeleridir. Sorulan soru “Yaşamınızı bir bütün olarak düşündüğünüzde ne kadar mutlusunuz?” şeklindedir ve katılımcıların bir bütün olarak hayatlarını değerlendirdiklerinde Çok Mutlu, Mutlu, Orta, Mutsuz ve Çok Mutsuz seçeneklerinden oluşmuştur.
- (ii). Yaş verisi ise veri setinin 18 yaş ve üzerindeki bireyleri içermesi nedeniyle 18 ile 99 arasında değer alan sürekli bir değişkendir. Bu verinin yanında mutluluk ve yaş arasındaki U şeklindeki ilişkiyi göstermek için yaşın karesi değişkeni de modele eklenmiştir.
- (iii). Cinsiyet verisi 0 kadın ve 1 erkek olmak üzere ikili değerden oluşmaktadır.
- (iv). Medeni durum değişkeni dört kategoriden oluşmaktadır 1 Hiç evlenmemiş, 2 evli, 3 boşanmış ve 4 eşi vefat etmiş

- (v). Eğitim değişkeni için bireyin almış olduğu en yüksek diploma esas alınmaktadır ve dört kategoriden oluşmaktadır 1 Eğitim almamış, 2 İlkokul, 3 Lise, 4 Yüksekokul (Bu kategori 2 veya 3 yıllık yüksekokul, 4 yıllık yüksekokul veya fakülte, Yüksek lisans ve Doktora eğitimini kapsar.)
- (vi). Çalışma durumunu gösteren değişken ikili bir değişkendir ve son bir hafta içinde ücretli ya da ücretsiz olarak bir işte çalışan kişi çalışıyor olarak, çalışmayan kişi de çalışmıyor olarak sayılmaktadır.
- (vii). Bireyin gelirini temsil etmek üzere gelir grupları alınmıştır. Bu değişken hanenin aylık toplam net gelirinden oluşmaktadır ve sıralı olarak giden beş kategoriye ayrılmaktadır. Bu kategoriler aylık haneye giren gelirin miktarına bağlı olarak en düşük grup 1, en yüksek ise grup 5 olmak üzere sıralanmıştır. Hangi gelir miktarının hangi gruba denk geldiği her yıl değişmektedir ve tanımlanmış istatistiklerde detaylı olarak verilmiştir.
- (viii). Umut düzeyi katılımcılara kendi gelecekleri ile ilgili ne kadar umutlu oldukları sorusuna verdikleri yanıtlardan oluşturulmuştur. İnsanların gelecekleri konusundaki optimistlik ya da pesimistlik olmaları mutluluklarına etki eden bir faktör olarak bulunmuştur.
- (ix). Mutluluk ile kurumsallaşma ilişkisini incelemek için üç farklı değişken kullanılmıştır bunlar Güvenlik güçlerinin müdahalesi ve vatandaşlara yönelik davranışları, bireylerin mahkeme ve adli sistemin adaleti ve tarafsızlığı hakkındaki düşüncesidir. Bireylerin polis veya jandarma gibi güvenlik güçlerine yönelik algıları ve bu güvenlik güçlerinin vatandaşlara davranışları o ülkedeki kurumsal kalitenin temsili olarak kullanılmıştır. Bir de mahkeme ve adli sistem ile ilgili, yasaların herkese adil ve tarafsız uygulanmasında sorun olup olmadığı sorusu bireyin ülkedeki adaletle ilişkin fikrini ortaya koymaktadır. Yasaların adil ve tarafsız bir şekilde uygulanması ülke içindeki kurumsallaşmanın bir parçası olarak görülebilir.
- (x). Sosyal sermayeyi temsil etmesi için kullanılan veri ise bireye yönlendirilen ihtiyaç duyduklarında maddi veya manevi olarak yardım isteyebilecekleri akraba, arkadaş veya komşusunun olup olmadığı sorusuna verilen cevaplardan oluşan ikili değişkendir.
- (xi). Karşılaştırma etkisini göstermek için kullanılan veriler bireyin kendi geçmiş durumu ile ilgili kıyaslamasını gösterebilecek olan 5 yıl önceki durumuna göre kendisini maddi veya manevi olarak durumunun ne kadar daha iyi gördüğü sorusudur. Bu sorunun yanıtları 1 gelişti, 2 aynı kaldı ve 3 geriledi kategorileri olarak ayrılmıştır. Karşılaştırma için bir diğer veri ise bireyin yaşadığı ülkedekilerin refahını değerlendirdiğini göstermek için Türkiye’de yaşayanların refah düzeyinin 0 ile 10 arasında değer

verilmesi istendiğinde verilen değerlerin kullanılmasıdır. Son olarak bireyin çevresindekilerin gelir düzeyine verdiği önem eklenmiştir. Bunun için çevresindekilerin gelir düzeyinin ne kadar önemli olduğu sorusuna verilen yanıtlar kullanılmıştır.

- (xii). Beklentileri göstermek için kullanılan veri ise bireyin kendi gelecekteki durumu ile ilgili beklentilerini gösterebilecek olan 5 yıl sonraki durumu hakkındaki tahmininin sorulduğu sorudur. Bu sorunun yanıtları 1 gelececek, 2 aynı kalacak ve 3 gerileyecek kategorileri olarak ayrılmıştır.
- (xiii). Son olarak din ile ilgisinin olup olmadığına dair sorulan soru ile inançla mutluluk arasındaki ilişki incelenmek için modele eklenmiştir.

5.2. Yöntem

Çok Değişkenli (multinomial) Logit Model (MNL), çıktı (outcome) kategorileri arasında tüm mümkün karşılaştırmalar için iki değerli logit modellerin eşanlı bir şekilde tahmin edilmesi olarak düşünülebilir. Yani MNL iki değerli logit modelin genişletilmiş halidir. Gerçekten iki değerli logit modelden elde edilen tahminler MNL'nin parametrelerinin tutarlı tahminlerini sağlar (Begg ve Gray, 1984). Örneğin, üç çıktı söz konusu ise MNL, 1 ve 2, 1 ve 3 ile 2 ve 3 çıktıları karşılaştırarak ardı ardına üç adet iki değerli logite eşittir. Multinomial Logit Model, sosyal araştırmalarda nominal kategorik bağımlı değişkenleri analiz etmek için yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Multinomial logit model, açıklayıcı değişkenlerin sıralı olmayan çıktıya sahip olan bir bağımlı değişken üzerindeki etkisini tahmin edebilmektedir (Selim, 2008). Çok terimli lojistik regresyon, iki veya daha fazla sırasız düzeyi olan (yani iki veya daha fazla ayrık sonuç) kategorik bir bağımlı değişkenin olduğu kullanılır. Pratik olarak lojistik regresyonla aynıdır, ancak tek bir sonuç yerine birden fazla olası sonucun olması dışında. Referans kategorisi olarak bağımlı değişkenin bir seviyesi seçilmiştir. Bu genellikle en yaygın veya en sık görülen kategoridir. Yazılım M – 1 kategorileri için bir dizi bireysel binom lojistik regresyon çalıştıracaktır (her kategori için bir hesaplama, eksi referans kategorisi). M = 2 olduğunda, çok terimli lojistik regresyon, sıralı lojistik regresyon ve lojistik regresyon eşittir. Bu regresyona dair varsayımlarında modelin, yabancı değişkenler olmadan doğru bir şekilde belirtildiği, her durumun bağımsız olduğu, bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantının olmadığı vardır (Glen, 2017).

$$Prob(Y_i = j) = \frac{e^{\beta_j' x_i}}{\sum_{k=0}^n e^{\beta_k' x_i}} \quad j = 0, 1, \dots, n \quad (1)$$

Tahmini denklemler, x_i özelliklerine sahip bir karar verici için J+1 seçenekleri için bir dizi olasılık sağlamaktadır (Greene, 2002: 721).

Çok terimli logit modelin bu analizdeki avantajı her bir kategorinin bağımsız olarak değerlendirilmesidir. Diğer kategorik logit modellerde tercih edilmeyenden tercih

edilene doğru artmaktadır. Bu analizde gelir grupları için bu şekilde sıralandığı söylenebilir ancak eğitim veya medeni durum gibi değişkenlerin grupları arasında sıralı olarak daha tercih edilebilir ya da daha tercih edilemez şekilde bir sıralama bulunduğu söylenemez.

5.3. Model ve Tahminler

$$\begin{aligned} \text{Mutluluk} = & \beta_1 \text{BitirilenYaş} + \beta_2 \text{BitirilenYaş}^2 \\ & + \beta_3 \text{Cinsiyet} + \beta_4 \text{MedeniDurum} \\ & + \beta_5 \text{OkulBiten} + \beta_6 \text{ÇalışmaDurum} \\ & + \beta_7 \text{GelirGrup} + \beta_8 \text{Umut} \\ & + \beta_9 \text{MemnunPolis} \\ & + \beta_{10} \text{PolJanMudahele} \\ & + \beta_{11} \text{YardımMaddiManevi} \\ & + \beta_{12} \text{SorunYasa} \\ & + \beta_{13} \text{GeçmişKarşılaştırma} \\ & + \beta_{14} \text{GelecekKarşılaştırma} + \beta_{15} \text{Din} \\ & + \beta_{16} \text{UmutBasamak} \end{aligned} \quad (2)$$

Her bir yıl değişkeni için (2017, 2018, 2019 yılları) kukla değişkeni kullanılmıştır. Lineer bir regresyon yerine logit bir model kullanılmasından dolayı çıkan sonuçların temel kategorilere kıyasla değerlendirilmesi gerekmektedir. Mutluluk sınıflarından, katılımcıların en fazla seçmiş olduğu “Mutlu” sınıf temel kategori olarak alınmıştır.

Yaş: Bitirilen yaş ve yaşın karesi tüm mutluluk grupları için istatistiksel olarak anlamlıdır. Mutlu olmaya kıyasla çok mutlu olma olasılığı yaş arttıkça azalmakta ama yaşın karesi ile doğru orantılı artmaktadır. Mutlu olmaya kıyasla orta, mutsuz veya çok mutsuz olma olasılığı yaş ile doğru orantılı artarken yaşın karesi ile tam tersi ilişki söz konusudur. Yaş artışı bireyin mutsuz olma olasılığını artırır, ancak bu ilişki U şeklindedir ve bir süre sonra tersine dönmektedir. Bu bulgular yaş ile mutluluk arasındaki “U” şeklindeki ilişkiyi desteklemektedir.

Cinsiyet: Cinsiyet “Çok mutsuz” grubu dışındaki tüm mutluluk grupları için istatistiksel olarak anlamlıdır. Kadınların mutlu olmaya kıyasla çok mutlu kategorisinde bulunma olasılıkları erkeklere göre daha azdır. Orta mutlu veya mutsuz kategorisinde bulunma olasılıkları ise daha fazladır. Dolayısıyla kadınların erkeklere göre daha mutsuz olduğu söylenebilir.

Medeni Durum: Evli olan bireylerin mutlu kategorisine kıyasla çok mutlu olma olasılıkları diğerlerine göre daha fazladır ve de orta mutlu, mutsuz veya çok mutsuz kategorilerinde bulunma olasılıkları da daha azdır. Öte yandan boşanmış kişilerin ise orta mutlu, mutsuz veya çok mutsuz kategorilerinde bulunma olasılıkları da daha fazladır. Sonuçlar istatistiksel olarak anlamlı bulunmaktadır.

Gelir Grupları: Gelir gruplarında “Çok mutlu” kategorisinde 2’inci ve 5’inci gelir grubu, “Orta” kategorisinde 2’inci ve 5’inci gelir grubu, “Mutsuz” kategorisinde 4’üncü ve 5’inci gelir grubu, “Çok mutsuz” kategorisinde tüm gelir grupları için istatistiksel olarak anlamlıdır. Çok mutlu kategorisinde anlamlı çıkan 2’inci ve 5’inci gelir grubunun katsayısının işareti pozitif olduğu için çok mutlu olma olasılıkları daha

yüksektir. Yine orta mutlu kategorisinde anlamlı çıkan 2'inci ve 5'inci gelir grubunun katsayısının işareti negatif olduğu için mutlu olmaya kıyasla orta mutlu olma olasılıkları daha düşüktür. Mutsuz kategorisinde anlamlı çıkan 4'üncü ve 5'inci gelir grupları en yüksek gelir gruplarıdır ve katsayıları negatif işaretlidir. Bunun anlamı ise mutlu olmaya kıyasla mutsuz olma olasılıkları daha azdır, yüksek gelirli kişilerin mutsuz kategorisinde olma

olasılıkları daha düşüktür. Çok mutsuz kategorisine gelindiğinde ise tüm gelir gruplarının anlamlı ve negatif ilişkili olduğunu görüyoruz dolayısıyla en düşük gelir grubu olan 1'inci gelir grubu ile kıyaslayınca diğer gelir gruplarının çok mutsuz olma olasılıkları mutlu olmaya göre daha azdır. Çok düşük gelir grubunda yukarı çıkıldıkça mutsuz olma olasılığı hemen azalmamakta ancak en azından çok mutsuz olma olasılıkları azalmaktadır.

Tablo 4. Multinomial Logit Regresyon Çıktılarının Özet Tablosu

Mutluluk		Çok Mutlu	Orta	Mutsuz	Çok Mutsuz
Bitirilen Yaş		-0.0894***	0.0543***	0.0780***	0.0995***
Bitirilen Yaş		0.0008***	-0.0006***	-0.0008***	-0.0010***
Cinsiyet		-0.1356*	0.11426***	0.4961202***	0.2068
Medeni Durum	2 Evli	0.8026***	-0.5995***	-0.8773***	-1.1754***
	3 Boşanmış	0.3295	0.2302*	0.6184***	0.4907**
	4 Eşi Vefat Etmiş	-0.2609	-0.1213	0.3493*	-0.0605
Gelir Grupları	2. Grup	0.0988	-0.1040*	-0.0740	-0.6745***
	3. Grup	0.2183*	0.0548	-0.0453	-0.3102**
	4. Grup	0.1699	0.0107	-0.2428**	-0.5297***
	5. Grup	0.2751**	-0.1098*	-0.3573***	-1.2613***
Polis Jan. Müdahale		0.0279	-0.1711***	-0.1498*	-0.2782**
Memnuniyet Polis		-0.1254	-0.0134	-0.1411*	-0.2557*
Yardım (Maddi, Manevi)		0.1038	-0.0036	-0.3506***	-0.6205***
Geçmiş	2 Aynı Kaldı	-0.2537***	0.2014***	0.3111***	0.4684**
	3 Geriledi	-0.1544*	0.45748***	0.7085***	1.2272***
Gelecek	2 Aynı Kalacak	-0.2386***	0.12759***	0.0320	-0.5149***
	3 Gerileyecek	-0.4188***	0.0587	0.2548**	-0.2616*
Okul, Biten	2 İlköğretim	0.4310***	0.3433***	0.1694	0.1405
	3 Orta Öğretim	0.3049*	0.24163***	0.1277	-0.1496
	4 Yüksek Öğretim	0.2055	0.1654*	0.1305	-0.2447
Çalışma Durumu		-0.0231	0.0633	-0.1229*	-0.0945
Din		-0.1412	-0.1402**	-0.2831***	-0.3304**
Yasal Sorun	2 Az Sorun Var	-0.2276***	0.2253***	-0.0131	0.04238
	3 Çok Sorun Var	0.1314*	0.3407***	0.2251***	0.4812***
Umut Basamak		0.1735***	-0.1240***	-0.3258***	-0.4243***
Umut		0.0395	-0.7764***	-1.7116***	-2.0774***

*, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Güvenlik güçlerinin müdahalesi: Güvenlik güçlerinin zamanında müdahale etmesinde “Orta”, “Mutsuz”, “Çok Mutsuz” kategorilerinde istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Güvenlik güçlerinin olaylara müdahale etmediğini düşünenlere kıyasla müdahale ettiğini düşünenlerin orta mutlu, mutsuz veya çok mutsuz kategorilerinde olma olasılıklarına göre mutlu kategorisinde olma olasılıkları daha azdır. Dolayısıyla güvenlik güçlerinin yeterli olarak müdahale ettiğini düşünmeyenler daha mutsuzdur.

Güvenlik güçlerinden memnuniyet: Polis ve jandarma gibi güvenlik güçlerinin vatandaşlara olan davranışlarından memnuniyet ise “Mutsuz” ve “Çok Mutsuz” kategorilerinde istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Memnun olmayanlara göre memnun olanları mutsuz veya çok mutsuz kategorisinde bulunma olasılığı daha düşüktür. Güvenlik güçlerinin davranışlarından memnun olmamak insanları daha mutsuz etmektedir.

Maddi veya manevi yardım: İhtiyaç duyulduğunda maddi

veya manevi olarak yardımcı olarak birinin olup olmaması yalnızca “Mutsuz” ve “Çok Mutsuz” kategorilerinde istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Yardım isteyebilecekleri birilerinin olduğunu düşünenlerin mutsuz veya çok mutsuz olma olasılıkları yardım isteyebileceği birinin olmadığını düşünenlere göre daha azdır. İhtiyacı olduğu zaman yardım alabileceği arkadaş aile veya yakınlarının olmaması insanların mutsuz olmasına neden olur.

Geçmiş durum ile karşılaştırma: Kişinin o anki durumunu geçmiş durumuna karşılaştırmasında tüm gruplar için istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. İnsanlar bulundukları durumu değerlendirdiklerinde geçmişe göre durumlarının aynı kaldığını veya gerilediğini düşünüyorlarsa çok mutlu olma olasılıkları azalmaktadır. Buna kıyasla geçmişe göre durumlarının kötüleştiğini veya aynı kaldığını düşünenlerin orta mutlu, mutsuz veya çok mutsuz olma olasılıkları daha mutlu olmalarına kıyasla daha yüksektir. Geçmiş ile kıyaslanmanın mutluluğu belirleyen bir etmen olduğu söylenebilir.

Gelecek durum ile karşılaştırma: Kişinin o anki durumuna göre gelecek durumu ile ilgili beklentisinde “Çok Mutlu” kategorisinde “aynı kalacak” ile “gerileyecek”, “Orta” kategorisinde “aynı kalacak”, “Mutsuz” kategorisinde “gerileyecek” ve “Çok Mutsuz” kategorisinde “aynı kalacak” ile “gerileyecek” durumları istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Gelecekteki durumlarının o günküyle aynı kalacağını düşünenler ile gerileyeceğini düşünenlerin çok mutlu olma olasılıkları gelecekteki durumlarının gelişeceğini düşünenlere kıyasla daha düşüktür. Gelecekteki durumu ile bugünkü durumu arasında fark olmayacağını düşünenlerin mutlu kategorisinde bulunmalarından ziyade orta mutlu kategorisinde olma olasılıkları daha yüksektir. Benzer şekilde gelecekte durumlarının kötüleşeceğini düşünenlerin mutsuz kategorisinde olma olasılıkları daha fazladır. Gelecekteki durumlarının gerileyeceğini veya aynı kalacağını düşünenlerin çok mutsuz olma olasılıkları mutlu olma olasılıklarına göre daha azdır. Bu diğerlerinden farklı bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla geleceğe dair beklentilerin belli bir noktaya kadar mutsuzluk getirdiğini ancak çok mutsuzluk getirmediği söylenebilir.

Eğitim: O ana kadar alınmış olan eğitime göre “Çok Mutlu” kategorisinde ilk ve orta öğretim, “Orta” kategorisinde ilk, orta ve yüksek öğretim istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. “Mutsuz” ve “Çok Mutsuz” kategorilerinde ise eğitimin hiçbir grubu istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. İlk öğretim ve orta öğretimi tamamlamış kişilerin çok mutlu ve orta mutlu kategorisinde olma olasılıkları daha yüksektir. Orta mutlu kategorisinde olma olasılığı aynı zamanda yüksek öğretim bitirmiş olanlar için de geçerlidir. Buradan ise eğitim görmeyen mutsuz veya çok mutsuz olmaya etkisi olmadığı ancak daha mutlu olma olasılığını artıracığı yorumu yapılabilir.

Çalışma Durumu: Çalışma durumu bir tek “Mutsuz” kategorisinde istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Burada da çalışmıyor olmaya göre çalışanların mutsuz olma olasılığı daha düşüktür.

Din: Din “Orta”, “Mutsuz” ve “Çok Mutsuz” kategorilerinde istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Üç mutluluk kategorisi içinde katsayısı negatif işaretlidir. Bu da din ile ilgili olanların olmayanlara göre orta mutlu, mutsuz ve çok mutsuz kategorisinde bulunma olasılığı mutlu kategorisinde bulunma olasılığına göre daha düşük olduğu anlamına gelmektedir.

Yasa ve adli sistem ile ilgili sorunlar: İnsanların adli ve mahkeme sisteminin yasaları tarafsız ve adil bir şekilde uygulamasında sorun olup olmaması mutluluk kategorilerine göre incelendiğinde “Çok Mutlu” ve “Orta” kategorilerinde “Az sorun var” ve “Çok sorun var”, “Mutsuz” ve “Çok Mutsuz” kategorilerinde “Çok sorun var” durumları istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Az sorun olduğunu düşünenlerin çok mutlu olma olasılıkları daha düşük iken çok sorun olduğunu düşünenlerin olasılığı daha yüksektir. Yasaların adil ve tarafsız olarak uygulanmasında az veya çok sorun olduğu düşünenlerin orta mutlu kategorisinde bulunma olasılıkları daha yüksektir. Çok

sorun olduğunu düşünenlerin mutsuz ve çok mutsuz kategorisinde bulunma olasılığı daha yüksektir.

Genel refah düzeyi: Katılımcının Türkiye’de yaşayan insanların refah düzeyini nasıl gördüğü ile ilgili değişkene bakıldığında tüm mutluluk kategorilerinde istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Genel olarak ülkedeki refah düzeyinin yükseldiğinin düşünülmesi bireylerin çok mutlu kategorisinde bulunma olasılığını artırırken orta mutlu, mutsuz ve çok mutsuz kategorilerinde bulunma olasılıklarını azaltmaktadır. İnsanlar ülkede yaşayanların refah düzeyinin yükseldiğinin hissedilmesi mutluluğa olumlu yönde etkisi olan bir faktördür ve tersi durumda da mutluluğa olumsuz etki etmektedir. İnsanlar çevresindeki veya tüm ülkedeki refahın yüksek olduğunu düşünmesi kendilerinin de refahının iyi olduğunu düşünmesi nedeniyle mutluluk ile aynı yönlü ilişkiye sahip olduğu söylenebilir. Bir diğer sebep ise ülke refahının artması daha yüksek refahlı insanların olduğu anlamına gelmektedir bu da insanların genel olarak iyi hissetmesine ve diğer kişilere de iyi hissettirmelerine sebep olabilir, dolaylı olarak bireylerin mutluluğunu artırabilir.

Umut: Geleceğe dair umutlu olma durumuna bakıldığında “Orta”, “Mutsuz” ve “Çok Mutsuz” kategorileri için istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Buna göre umutlu olan kişilerin orta mutlu, mutsuz ve çok mutsuz kategorilerinde bulunma olasılığı, mutlu kategorisinde bulunma olasılığına kıyasla daha küçüktür. Umutlu olmak mutluluğu olumlu bir şekilde etkilen bir değişken olarak görülebilir.

Kategorik değişkenlerle yapılan modellerin çıktısında bulunan katsayıların değişkenlerin birbirini ne kadar etkilediği hakkında bir bilgi verilmemektedir, sadece ilişkinin olup olmadığı ve yönü hakkında bilgi verilir. Değişkenlerin ne kadar etkilediği hakkında bir fikir edinmek için marjinal analiz sonucunda bulunan değerlere bakılması gerekmektedir.

6. Sonuç

Yapılan analizde Türkiye için mutluluğun belirleyicileri ile ilgili incelemede insanların mutlu olmasını sağlayan etmenler arasında; evli olması, bir noktaya kadar geliri ve yaşı, güvenlik güçlerinin yeterli olduğunu düşünmesi, geçmişinden daha iyi bir konuma geldiğini düşünmesi, gelecekte durumunun kötüleşmeyeceğini düşünmesi, bir noktaya kadar eğitimi, ülkesindeki adli sistemin işlediğini hissetmesi, dine olan ilgisi, genel anlamda toplumun refah seviyesinin iyi olması ve geleceğe dair umutlu olmasıdır. İnsanların mutsuz olmasına neden olan etmenler ise bir noktaya kadar geliri ve yaşı, boşanmış olması, yardıma ihtiyaç duyduğunda başvurabileceği birisinin olduğunu hissetmemesi, geçmişe göre durumunun daha kötü olduğu ve gelecekte kötüleşeceğini düşünmesi, güvenlik güçlerinin olaylara yeteri kadar müdahale etmediğini düşünmesi ve bu güçlerin vatandaşlara iyi davranmaması, din ilgisinin olmaması, geleceğe dair umutlu olmaması ve genel anlamda toplumun refah seviyesinin iyi olmadığını hissetmesidir.

Mutluluğun yaş ile olan ilişkisi, birçok çalışmada bulunduğu gibi “U” şeklinde bir ilişkisi olduğu bu çalışmada geçerlidir. Bakıldığında sayı olarak kadınlarda mutlu olduğunu söyleyenler erkeklerden daha fazlaydı ancak diğer değişkenler ile birlikte bakıldığında aslında kadınların çok mutlu olma olasılıkları erkeklere göre daha düşük ve mutsuz olma ihtimalleri daha yüksekti. Çalışmalarda genel anlamda cinsiyet ile mutluluk arasında belirgin bir ilişki bulunamamış, bazı çalışmalarda kadın ile erkek için mutluluk seviyelerinin bir değişiklik göstermediği bulunmuştur. Cinsiyete göre neden mutlu veya mutsuz olduğunu kapsamlı incelemek ülke içinde cinsiyet eşitliğine katkı sağlayabilir.

Medeni duruma göre evli olan kişiler daha mutlu, boşanmış olan kişiler ise daha mutsuzdur. Bu bulguya göre “Sevip de kaybetmek sevmemiş olmaktan daha iyidir” sözünün gerçekte geçerli olup olmadığı sorgulanabilir. Ancak burada genel anlamda hayatlarında mutlu kişilerin evlenme olasılığının ve genel anlamda mutsuz olan kişilerin boşanma veya hiç evlenmeme olasılığının olabileceğine dikkat çekilmesi gerekmektedir. Sonuçlara göre evli olmanın mutluluk getirdiği veya boşanmış olmanın mutsuzluk getirdiği sonucuna ulaşılabilir ancak daha uzun yıllar kullanılarak yapılacak bir çalışmanın daha detaylı bulgular sağlaması yararlı olacaktır.

Burada mutluluğa belirgin bir şekilde etkisi olan bir değişken ise geçmiş ile olan karşılaştırmadır. Bu bulgu şaşırtıcı değildir, çünkü mutluluğun belirlenmesinde karşılaştırma etkisinin önemi özellikle son zamanlarda üzerinde durulan bir düşüncedir. Gerek sosyal karşılaştırma, yani çevresinde bulunan diğer kişilerin durumu ile karşılaştırma, olsun gerek kişinin kendisi ile karşılaştırması olsun, mutluluğa etki ettiği rahatlıkla söylenebilir.

Üzerinde durulması gereken bir diğer konu ise insanların adli ve mahkeme sistemlerinin tarafsız ve adil bir şekilde yasaları uyguladığını düşünmesinin mutluluklarına olan etkisidir. İstatistiksel olarak anlamlı olmasına rağmen özellikle çok mutlu kategorisi için tutarlı olmayan sonuçlar elde edilmiştir. Bunun bir sebebi söz konusu yasal süreç olsun insanların gerçek düşüncelerini bildirmeye çekimser kalması olabilir.

Sonuç olarak Türkiye için mutluluğun belirleyicileri ile ilgili bilgi edinme yönündeki bu çalışmada hangi değişkenlerin mutluluğu nasıl etki ettiği incelenmiştir. Yaşam Memnuniyeti Anketinde sağlanan verilerin oldukça kapsamlı olmasına rağmen insanın özellikle mutluluktan bahsedildiğinde oldukça karmaşık varlıklar olduğu gerçeği daha fazla bilgi elde etmek için sorulan soruların detayının artırılması gerektiğini düşündürmektedir. Eldeki veriler ile Türkiye’de mutluluğu neyin belirlediği ortaya konulsa da daha mutlu bir toplum için bu değişkenlerin nasıl değiştirebileceği kesin olarak konuşulması daha detaylı sorular anketler ile sağlanabilir.

Kaynakça

- Altındağ, D. T., & Xu, J. (2011). *The Impact of Institutions and Development on Happiness*. Auburn Univ., Department of Economics.
- Ameriks, K., & Clarke, D. M. (2000). *Aristotle: Nicomachean Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Andrews, F., & Inglehart, R. (1979). The Structure of Subjective Well-Being in Nine Western Societies. *Social Indicators Research*, 6(1), 73-90. <https://doi.org/10.1007/bf00305437>
- Avcı, G. M. (2021). Güçlü Kurumsal Yapı Daha Yüksek Mutluluk Getirir mi? Çok Boyutlu Panel Veri Modeli Analizinden Kanıtlar. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(23), 181-213. <https://doi.org/10.36543/kauibfd.2021.010>
- Bartolini, S., & Sarracino, F. (2014). Happy for How Long? How Social Capital and Economic Growth Relate to Happiness Over Time. *Ecological Economics*, 108, 242-256. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2014.10.004>
- Besser, L. (2020). *The Philosophy of Happiness an Interdisciplinary Introduction* (1st ed.). Routledge.
- Björnskov, C. (2008). Healthy and happy in Europe? On the association between happiness and life expectancy over time. *Social Science & Medicine*, 66(8), 1750-1759. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2008.01.031>
- Bremner, R. H. (2011). *Theories of Happiness on the Origins of Happiness and Our Contemporary Conception* (s. 130). USA Milwaukee, Wisconsin.
- Bruni, L., & Porta, P. (2007). *Handbook on the Economics of Happiness*. Cheltenham Edward Elgar Publishing Limited.
- Clark, A., & Oswald, A. (1996). Satisfaction and Comparison Income. *Journal of Public Economics*, 61(3), 359-381. [https://doi.org/10.1016/0047-2727\(95\)01564-7](https://doi.org/10.1016/0047-2727(95)01564-7)
- Clark, A., Frijters, P. and Shields, M. (2009). Relative Income, Happiness, and Utility an Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles. *Journal of Economic Literature*, 46(1), 95-144.
- Dfarhud, D., Khanahmadi, M., & Malmir, M. (2014). Happiness & Health the Biological Factors- Systematic Review Article. *Iranian Journal of Public Health*, 43(11), 1468-1477.
- Diener, E. and Kesebir, P. & Tov, W., Happiness (2009). *Handbook of Individual Differences in Social Behavior*, ss. 147-160, M. Leary & R. Hoyle (eds.), Guilford Press.
- Dorn, D., Fischer, J., Kirchgässner, G., & Sousa-Poza, A. (2005). Is it Culture or Democracy? The Impact of

- Democracy, Income, and Culture on Happiness. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.757629>
- Easterlin, R. (1995). Will raising the incomes of all increase the happiness of all?. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 27(1), 35-47. [https://doi.org/10.1016/0167-2681\(95\)00003-b](https://doi.org/10.1016/0167-2681(95)00003-b)
- Easterlin, R. (2001). Income and Happiness Towards a Unified Theory. *The Economic Journal*, 111(473), 465-484. <https://doi.org/10.1111/1468-0297.00646>
- Easterlin, R. (2003). Explaining Happiness. *Proceedings of The National Academy of Sciences*, 100(19), 11176-11183. <https://doi.org/10.1073/pnas.1633144100>
- Eren, K., & Aşıcı, A. (2016). The Determinants of Happiness in Turkey Evidence from City-Level Data. *Journal of Happiness Studies*, 18(3), 647-669. <https://doi.org/10.1007/s10902-016-9746-9>
- Esmail, H. & Shili, N. (2018). The Relationship between Happiness and Economic Development in KSA Study of Jazan Region. *Asian Social Science*, 14(3), 78. <https://doi.org/10.5539/ass.v14n3p78>
- Ferrer-i-Carbonell, A. (2005). Income and well-being an empirical analysis of the comparison income effect. *Journal of Public Economics*, 89(5-6), 997-1019. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2004.06.003>
- Ferrer-i-Carbonell, A., & Frijters, P. (2004). How Important is Methodology for the Estimates of the Determinants of Happiness?. *The Economic Journal*, 114(497), 641-659. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2004.00235.x>
- Ferrer-i-Carbonell, A., & Ramos, X. (2013). Inequality and Happiness. *Journal of Economic Surveys*, 28(5), 1016-1027. <https://doi.org/10.1111/joes.12049>
- Fordyce, M. (1986). The Psychap inventory A multi-scale test to measure happiness and its concomitants. *Social Indicators Research*, 18(1), 1-33. <https://doi.org/10.1007/bf00302530>
- Frederick, S., Loewenstein, G. (1999). *Hedonic Adaptation*. In Kahneman, D., Diener, E., Schwarz, N (Eds.), *Hedonic Psychology Scientific Approaches to Enjoyment, Suffering, and Well-being* (302-329). Russell Sage Foundation, New York
- Frey, B.S. (2018). *Economics of Happiness* (1st ed.). Springer International Publishing.
- Glen, S. (2017). "Multinomial Logistic Regression Definition and Examples" From StatisticsHowTo.com Elementary Statistics for the rest of us!. (Erişim: 20.05.2022), <https://www.statisticshowto.com/multinomial-logistic-regression/>
- Graham, C. (2011). Does More Money Make You Happier? Why so much Debate?. *Applied Research in Quality of Life*, 6(3), 219-239. <https://doi.org/10.1007/s11482-011-9152-8>
- Graham, C., & Chattopadhyay, S. (2013). Gender and Well-Being Around the World. *International Journal of Happiness and Development*, 1(2), 212-232. <https://doi.org/10.1504/ijhd.2013.055648>
- Graham, C., & Felton, A. (2009). Does Inequality Matter to Individual Welfare? An Initial Exploration Based on Happiness Surveys from Latin America. In Dutt, A. K. & Radcliff, B (eds.), *Happiness, Economics and Politics Towards a Multi-Disciplinary Approach*, (ss. 158-201). Cheltenham UK: Edward Elger Publishers.
- Greene, W. (2002). *Econometric analysis* (5th ed., pp. 719-740). Upper Saddle River, NJ Pearson.
- Griffin, J. (2006). What Do Happiness Studies Study?. *Journal of Happiness Studies*, 8(1), 139-148. <https://doi.org/10.1007/s10902-006-9007-4>
- Güler, M., & Dönmez, A. (2011). İyi Olma Hali Bağlamında Uyum Düzeyi Kuramı ve Hedonik Döngü. *Türk Psikoloji Yazıları*, 14(27), 38.
- Haybron, D. (2003). What do we Want from a Theory of Happiness?. *Metaphilosophy*, 34(3), 305-329. <https://doi.org/10.1111/1467-9973.00275>
- Haybron, D. (2008). Mood Propensity as a Constituent of Happiness A Rejoinder to Hill. *Journal of Happiness Studies*, 11(1), 19-31. <https://doi.org/10.1007/s10902-008-9103-8>
- Kaiser, C., & Vendrik, M. (2019). Different Versions of the Easterlin Paradox New Evidence for European Countries. (In) M. Rojas, *The Economics of Happiness How the Easterlin Paradox Transformed Our Understanding of Well-Being and Progress* (1st ed., ss. 27-53). Cham Springer International Publishing.
- Leontiev, D (2012). Anthropology of Happiness the State of Well-Being and the Way of Joy. *Social Sciences*, 43(2), 93-104. (Erişim: 7.4.2021), https://www.researchgate.net/publication/281115995_Anthropology_of_Happiness_The_State_of_Well-Being_and_the_Way_of_Joy
- Leontiev, D., & Rasskazova, E (2014). What Makes People Happy Well-Being and Sources of Happiness in Russian Students. *SSRN Electronic Journal*, 2-7. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2559143>
- Mikucka, M., Sarracino, F., & Dubrow, J (2017). When Does Economic Growth Improve Life Satisfaction? Multilevel Analysis of the Roles of Social Trust and Income Inequality in 46 Countries, 1981–2012. *World Development*, 93, 447-459. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2017.01.002>
- Mota, G. L., & Pereira, P. T (2008). Happiness, Economic Well-Being, Social Capital and The Quality of Institutions. Department of Economics at the School of

- Economics and Management (ISEG), Technical University of Lisbon., *Working Papers*.
- Nikolaev, B (2013). *Essays in Happiness Economics* (Ph.D.). University of South Florida. (Erişim: 15.07.2020), <https://scholarcommons.usf.edu/etd/4735/>
- Ortiz-Ospina, E., & Roser, M (2021). Happiness and Life Satisfaction. (Erişim: 28.06.2021), <https://ourworldindata.org/happiness-and-life-satisfaction>
- Oswald, A., & Powdthavee, N (2008). Does happiness adapt? A longitudinal study of disability with implications for economists and judges. *Journal of Public Economics*, 92(5-6), 1061-1077. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2008.01.002>
- Pacek, A. C (2009). Politics and Happiness an Empirical Ledger. (In) Dutt, A. K. & Radcliff, B (eds.) '*Happiness, Economics and Politics Towards a Multi-Disciplinary Approach*', (pp 231-255). Cheltenham UK: Edward Elger Publishers).
- Piekalkiewicz, M. (2013). *Economics of Well-Being and Psychology of Welfare an Interdisciplinary Approach to Happiness* (Masters' Dissertation). Poland: University of Warsaw.
- Piper, A. T (2019). Optimism, Pessimism and Life Satisfaction an Empirical Investigation (No. 1027). *SOEP papers on Multidisciplinary Panel Data Research*.
- Radcliff, B (2001). Politics, Markets, and Life Satisfaction the Political Economy of Human Happiness. *American Political Science Review*, 95(4), 939-952. <https://doi.org/10.1017/s0003055400400110>
- Rickardsson, J., & Mellander, C. (2017). Absolute vs relative income and life satisfaction. Royal Institute of Technology, CESIS. <https://ideas.repec.org/p/hhs/cesisp/0451.html>
- Rojas, M (2005). A Conceptual-Referent Theory of Happiness Heterogeneity and its Consequences. *Social Indicators Research*, 74(2), 261-294. <https://doi.org/10.1007/s11205-004-4643-8>
- Sayar, A (2021). *İnsanlığın Huzuru* (ss. 21-139). İstanbul: Ötüken.
- Seligman, M., & Royzman, E (2003). *Happiness the Three Traditional Theories | Authentic Happiness*. (Erişim: 01.02.2021), <https://www.authentichappiness.sas.upenn.edu/newsletters/authentichappiness/happiness>.
- Selim, S (2008). Türkiye'de Bireysel Mutluluk Kaynağı Olan Değerler Üzerine Bir Analiz Multinomial Logit Model. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (3), 345-358.
- Sujarwoto, S., Tampubolon, G., & Pierewan, A (2018). Individual and Contextual Factors of Happiness and Life Satisfaction in a Low Middle-Income Country. *Applied Research in Quality of Life*, 13(4), 927-945. <https://doi.org/10.1007/s11482-017-9567-y>
- Şeker, M (2016). *Mutluluk Ekonomisi- Kamu Açısından Bir Analiz*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Tsui, H (2014). What affects happiness Absolute income, relative income or expected income?. *Journal of Policy Modeling*, 36(6), 994-1007. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2014.09.005>
- TÜİK (2022). Veri Portalı. (Erişim: 9.3.2022), <https://data.tuik.gov.tr/>
- TÜİK, (2021a), Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması. Sayı 37404. (Erişim: 20.07.2021), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2020-374049>
- TÜİK (2021). *Yaşam Memnuniyeti Araştırması Mikro Veri Seti*, Türkiye İstatistik Kurumu. <https://www.tuik.gov.tr/media/microdata/pdf/yasam-memnuniyeti-arst.pdf>
- TÜİK (2021). Yaşam Memnuniyeti Araştırması [https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/yayinGoruntuleme.zul?yayin no=525](https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/yayinGoruntuleme.zul?yayin%3D525)
- Van Der Deijl, W (2016). What Happiness Science Can Learn from John Stuart Mill. *International Journal of Wellbeing*, 6(1), 164-179. <https://doi.org/10.5502/ijw.v6i1.464>
- Van Praag, B (2011). Well-being Inequality and Reference Groups An agenda for new research. *The Journal of Economic Inequality*, 9(1), 111-127.
- Van Praag, B., & Ferrer-i-Carbonell, A (2010). Happiness Economics a New Road to Measuring and Comparing Happiness. *Foundations and Trends® In Microeconomics*, 6(1), 1-97. <https://doi.org/10.1561/07000000026>
- Veenhoven, R (1984b). *Data-Book of Happiness* (1st ed., pp. 5-23). Netherlands: Dordrecht Springer. <https://doi.org/10.1007/978-94-015-3726-1>
- Veenhoven, R (2009). How do we assess how happy we are? Tenets, implications and tenability of three theories. (In) Dutt, A. K. & Radcliff, B (eds.) *Happiness, Economics and Politics Towards a multi-disciplinary approach*, (ss. 45-69), Cheltenham UK: Edward Elger Publishers.
- Winkelmann, R (2014). Unemployment and happiness. *IZA World of Labor*. <https://doi.org/10.15185/izawol.94>

Extended Summary

Purpose

Happiness economics is rooted in developing policies and planning for development better, using methods based on scientific research on people's life satisfaction. Lately happiness has become an important part of economic research and policy-making which led to the finding that economic policies aiming to achieve improved welfare in nations should use happiness itself as a measurement rather than any other type of measurement for example the GDP. This was first proposed by the finding of the Easterlin paradox which states that while the GDP growth increased the national happiness does not increase with it.

Literature Review

In modern times, the concept of happiness has become a subjective concept and the idea that only one can say whether one is happy and satisfied with their life has become widespread. Even if people have other goals besides being happy, the expectation that dominates these goals is happiness. In economics, though at first glance happiness may not seem as related to the field as philosophy and psychology, it has been studied to explain some economic phenomena, not to investigate happiness itself. The main focus of the relationship between happiness and economy has been well-being. Well-being is defined as the value of one's overall life, while happiness describes a mental state. Although philosophers have emphasized that there is a difference between the concepts of "Happiness" and "Well-Being" the majority of economists do not make a semantic difference between these concepts. In general, the term "Subjective Well-Being" is used in place of happiness in economics due to the fact it is a term used by those who work on happiness to capture the subjective quality of happiness. Subjective well-being has many dimensions such as being healthy, having strong social connections, and having economic opportunities.

Design/methodology/approach

In this study an analysis has been made about which determinants and how much effect the happiness of citizens living in Turkey is formed. Concept of happiness by TurkStat is defined as "A state characterized by the absence of pain, grief and suffering and the presence of joy, joy and satisfaction instead of them; Satisfaction is defined as "the feeling of satisfaction arising from the fulfilment of needs and desires". The data set used in this study was taken from the surveys conducted by TurkStat's Life Satisfaction Surveys in 2017, 2018 and 2019. The main objective of the Life Satisfaction Survey is to measure the satisfaction of individuals living in Turkey with their life and public services and to determine their changes over time.

The data obtained from the Life Satisfaction surveys are used identifying the determinants of happiness in Turkey. These variables are the happiness data are the levels of happiness that individuals report through their self-

evaluation. Besides these variables three different variables were used to examine the relationship between happiness and institutionalization. These are the intervention of the security forces and their behaviour towards citizens, and individuals' opinion about the justice and impartiality of the court and judicial system. And to represent social capital the data of the participates answers given to the question of whether the individual has a relative, friend or neighbour from whom they can seek financial or moral help when they need it, is used. Finally for the comparison effect the data of the participates' answer to the question of how much better the individual sees himself or herself, materially or morally, compared to the situation 5 years ago, which can show the comparison of his own past situation, and the data of how they see the welfare level of the people living in Turkey are used.

The method used in this study is The Multinomial Logit Model (MNLM), which can be thought of as simultaneous estimation of two-valued logit models for all possible comparisons between output categories. It is an extended version of the two-valued logit model. The advantage of the polynomial logit model in this analysis is that each category is evaluated independently. In other categorical logit models, it increases from not preferred to preferred. In this analysis, it can be said that it is ranked in this way for income groups, but it cannot be said that there is a more preferable or unpreferable order among the groups of variables such as education or marital status.

Findings

In the analysis of the determinants of happiness for Turkey, among the factors that make people happy are; being married, better income and age up to a point (the relation is found to be "U" shaped), thinking that the security forces are sufficient, thinking that he is in a better position than his past, thinking that his situation will not worsen in the future, education up to a point (better education is found to increase happiness while people with higher education is found that the probability of lower levels of happiness increases), feeling that the judicial system in his country is working, interest in religion, the welfare level of the society in general is good and being hopeful for the future. The factors that cause people to be unhappy are poorer income and age up to a point, being divorced, not feeling that there is someone they can turn to when they need help, thinking that their situation is worse than in the past and will worsen in the future, thinking that the security forces do not intervene enough in the events and these forces do not treat the citizens well. lack of interest in religion, not hopeful about the future, and generally feeling that the welfare level of the society is not good.

Although the data provided in the Life Satisfaction Questionnaire is quite comprehensive, the fact that human beings are very complex beings, especially when happiness is mentioned, suggests that the details of the questions asked should be increased in order to obtain more information.